

प्रश्नोत्तरे

बाय हेमसुंदराव, होर्नकल (सांझ)

प्र.: असे सांगतात की मध्यरात्री सुद्धा नांदे देशात सूर्याचा प्रकाश असतो. तेथे मध्यरात्रीच्या वेळी सूर्य कसल्याचे कारण काय?

उ.: पृथ्वी एका विशिष्ट कक्षेत सूर्याला प्रदक्षिणा घालीत असते. ती स्वतः भोवती फिरते तेव्हा तिची धुरी त्या कक्षेचा तिरप्या अवस्थेत असते. त्याचकन आपल्याला हे कळते की पृथ्वी सूर्याच्या समोवती वारा महिन्यात एक प्रदक्षिणा पुरी करते त्या अवधीत सहा महिने पृथ्वीच्या पुरीचे उत्तरे-कडील डोक म्हणजे उत्तर ध्रुव सूर्याच्याकडे असतो आणि बाकी सहा महिने दक्षिण ध्रुव सूर्याकडे असतो. या सहा महिन्यांच्या अवधीला आपण अनुक्रमे उत्तरायन व दक्षिणायन म्हणतो. सूर्य जेव्हा पृथ्वीच्या उत्तर दिशेला असतो तेव्हा उत्तर ध्रुवाच्या समोवतालच्या प्रदेशात नुन्यास्त होत नाही. त्याच-बरोबर उत्तर ध्रुव सडलाच्या बाजूच्या काही प्रदेशात मध्यरात्री सूर्यास्त होत नाही. काही प्रदेशात राव काही काळच असते. ग्रीन लँड सारखे काही देग नांदे येथेही उत्तर ध्रुवाच्या जास्त जवळ आहेत. के. जी. सरलाकुमारी, के. जी. हेमसता, कुपपम् (सांझ)

प्र.: संभाषण व्हायला भाषा आवश्यक असते. भाषेचा जन्म केव्हा व कसा झाला? तिचा प्रचार प्रसार कोणी केला? इतक्या भाषा कसा निर्माण झाल्या?

उ.: भाषा म्हणजे वस्तु, कामे आणि भाव यांचा संकेत करणारा शब्दसमूह. मुले प्राणीसुद्धा विशिष्ट प्रकारे ओळखून किंवा जावाज करून आपल्या शक्तिशब्दांपुढे आपले भाव प्रगट करतात. सकाटत सापडलेला कावळा एखा तऱ्हेचा वाखाज काढून इतर कावळांचा बोलावतो. मानवजातीत भाव व विचार यांच्या विकासाबरोबर भाषेचा पण विकास झाला. राजटी फाटीच्या लोकांच्या गावेत शब्द संख्या कमी असते. उदाहरणार्थ सयर आपाव घ्या. संकेत रूपे काही शब्द मानल्यावर स्थोक. कार्ये व्यक्ती समजती ते शब्दच माना बोवणारे त्या जातीचे लोक मानले जातात. आपल्याला जी भाषा कळत नाही, त्या सापेत 'सांग', 'सांग' म्हणून कोणी सावध केले तरी ते काय म्हणत आहेत हे ऐकण्याच्या ती भाषा आत्मसाविनाय कळणार नाही. अशाच तऱ्हेने निरनिराळ्या प्रदेशात राहणाऱ्या लोकांनी निरनिराळ्या भाषांची सध्दी केली. त्या भाषा भिन्न इतरांना त्या भाषा बोझणवत्या.

अघटित अनपेक्षित

[७०]

“कोणीही माणस पुढचा विचार केल्या-

झिवाय घाईगदीन कोणतेही काम करून मागाहून पचताताप करू नये. 'म्हाका आणि मनी' यांच्या गोष्टीवरून हा धडा प्रत्येकाने घेण्यासारखा आहे.” विष्णुधर्मा राजकुमाराना म्हणाले.

“आम्हाला ती गोष्ट सांगा” असे राजकुमारींनी आग्रह केल्यावर विष्णुधर्मा गोष्ट सांगू लागले.

पाटलीपुत्र येथे मणिमद नावाचा एक मोठा व्यापारी रहात असे. तो वानधर्म, शर्मिक कार्ये आणि स्वतःच्या कुटुंबियांसाठी लक्षावधी रुपये खर्च करी. कॉलिंगपट्टण, कायल, कोर्कसारख्या मोठमोठ्या बंदरात त्याला व्यापारा निमित्त जावे लागे. त्याची शलवले बंगाल आश्राला पत्नीकडेच्या बंदरा-पर्यंत जात पेत.

एकदा त्याची सर्व गरजवते समुद्राच्या मध्यभागी असता मोठे बुफान आले आणि त्याच्या तडाख्याने सर्व शलवले बुडाली. एकही बांचले नाही. मणिमदाने सर्वसव नष्ट झाले व त्याचे दिवाळे तिवाले. एक कोटपाचीश एका दिवसात भिकारी झाला. त्याच्या कुपेवर ज्यांनी मोठमोठे वाडे बांधले होते आज त्याला विचारीलनासे झाले. त्याला लग्नकार्याला जेवायला बोलावणे तर सोडाच, ते त्याचा पदोपदी अपमान करू लागले. त्याच्या हृदयाला धक्काच बसला.

आतांपर्यंत दोघां नवराबायकोंनी भाताने सर्व आयुष्य घालविले होते. म्हुणून गरीबीत दिवस काढणे त्यांना जड जाऊ लागले. मणिमद एकटा असता तर त्याने सर्व कष्ट आनंदाने सहन केले असते. परंतु बायकोला

ते कष्ट जड जात असलेले पाहून त्याला ते सहन करणे अजकब झाले. ती पूर्वी रेशमी जरीकाठी लुगडी नेसायची. दररोज दानधर्म करायची. दररोज तिच्यासाठी कुलांच्या पाट्या भरमरून येत. भातां त्या सर्व वस्तू स्वप्नातल्या गोष्टीसारख्या दुर्मीळ झाल्या. रानात स्वतंत्रपणे हिडणाऱ्या एखाद्या हत्तीला वापून ठेवल्या सारखे तिला पर वाडू लागले. आपले दुःख लपवून घेतील सुखी ठेवण्याचा तिचा प्रयत्न जास्तच कठण वाटत होता.

एकादा रात्री मणिभद्रची बायको संपाक घरात कामात गुंगून गेली असता मणिभद्र साडेवर पडून विचार करू लागला—“गरीबी

वायला लावते? सौजन्य, सहनशीलता, सुधीलपणा, कुलोन्नयन हे सर्व गुण गरिबीत शोभत नाहीत. मान, प्रतिष्ठा, ज्ञान, बुद्धी, सौंदर्य आणि विवेक हे सर्व गरीबी येताच नष्ट होतात. पोटाची खळगी तरण्याच्या काळजीत बुद्धिमत्ता निरुपयोगी होते. एका श्रीमंताच्या आज्ञेवागुळा सहसावधी गरीब असले तर श्रत्येकाची नजर एकदया श्रीमंतावरच असते. इतरांकडे कोणी दुरूनसुद्धा पहात नाही. जगाला काय तो पैसाच दिसतो. गरीबांचे जे काम त्याचा गुन्हा म्हणून मानले जाते तेच काम श्रीमंताने केल्यास ते पुण्यकार्य मानले जाते. असे जीवित जगायचेच कशाला? मी उद्या दूर कोठे तरी जंगलात जाऊन गळ्याला काशी लावून घेवी, म्हणजे मी काशी लावून घेऊन मेल्याचे दुःख माझ्या बापकोला भोगावे लागणार नाही. मी व्यापार बंधानिमित्त परदेशात गेलो असेन असे समजून ती दुःखी होणार नाही. तिच्या वैधव्याचे दुःखही भोगावे लागणार नाही. ती माहेरी जाऊन उरलेले अयुष्य सुखाने घालवील. मी असेन तोपर्यंत माहेरी आपणाचा विचार तिच्या मनातच येणार नाही. मी नसल्यावर तिला जावेच लागेल.”

लागला त्याला एक स्वप्न पडले. त्याला एका दिगंबर जैन मुनीचा दृष्टांत झाला. दिगंबर मुनी त्याला स्वप्नात बेटून म्हणाले—“मणिभद्रा! आत्महृत्येचा विचार करू नकोस. पूर्वजन्मातली सत्कृत्ये कधी कधी अयशस्वी वाटतात. परंतु शेवटी यशस्वीच होतात. मागच्या जन्मी एका दिगंबर जैन मुनीने गोरपरिबाना दान करण्यासाठी तुझ्याकडे याचना केली. तू त्यांना एक लाख सुवर्ण मुद्रा देऊन खूष केलेस. मीच तो दिगंबर मुनी तुझ्याकडून मला जे सोने मिळाले ते मी गोरपरिबाना दानधर्म करण्यात खर्च केले नाही. त्याचा मलाच मोह झाला आणि देवधर्माला विसरली. असे सांगतात की पूर्वजन्मी आपले मन ज्या वस्तूवर आवस्त होते, आपण या जन्मी तेच रूप घेऊन जन्माला येतो. हे पूर्णपणे सत्य आहे, मी वाहेरून मुनीसारखा दिसत असलो तरी मी वास्तविक सोन्याचा गुलाम, दास झालो आहे. आता माझे झोळे उचटले. माझे मन सोन्यापासून विरक्त झाले आहे. तरी सोन्यावर भाळलेला हा मानवरेह मला सोडायला तयार नाही. त्याचा शेवट झाला पाहिजे आणि तुझे सोने तुला मिळाले पाहिजे. म्हणून मी याच रूपात उद्या

तुझ्याकडे येणार आहे. तू मला सहजो ओळखशील. कारण माझ्या हातात भिक्षापात्र नसेल. मी ‘भिक्षादेहि’ म्हणणार नाही. तू थोडा दैवील संकोच न करता माझ्या डोक्यावर सोटा हाण. मी तत्काळ दोन मण वजनाचा सोन्याचा पुतळा होऊन तुझ्या पायावर पडेल. तू मला दिलेले तेवढेच सोने होते. ते सोने मिळाल्यावर तुला व तुझ्या बायकोला मुक्ताने पुढील आरुष्य घालविता येईल. या थोड्या काळातल्या गरिबीचा तुला एवढा फायदा अवश्य होईल की मरणसाचा स्वभाव व या जगाचा नियम याची तुला चांगली ओळख होईल व तशी सदसद-

विवेकनुदी वाढेल. नंतर मी पुन्हा जैन मुनी होऊन सरळ देवलोकात जाईन आणि निविघ्नपणे तपस्व्यते मन होऊन जाईन.” असे सांगून तो जैन मुनी अवस्थेला.

मणिभद्राची ओथ भोडली व तो स्वप्नात पाहिले त्याविषयी विचार करू लागला— “हे स्वप्न खरे असेल का की खोटे? शोधण्यापूर्वी माझ्या मनात पंचाचा विचार होता, म्हणून हे स्वप्न निरर्थक असणार. असे सांगतात की, रोण्याला, खुशी मागणाला आणि वाढवणाला जी स्वप्ने पडतात ती खरी नसतात, तरी पाहू या, काय होते ते!”

त्यानंतर मणिभद्र पहाटे उठला. स्नान पूजा आटोपून घराबाहेर ओट्यावर जाऊन बसला. त्याच्याजवळ एक वाडजूड दांडके होते.

त्याच वेळी एका न्हाव्याने येऊन मणिभद्राच्या बायकोच्या पायाच्या बोटाची नक्के काढली. ते काम संपले असेल नसेल

हे लक्षात घ्यावे लागेल. मणिभद्राची न स्थगता मणिभद्राकडे पहात स्मित करू लागला.

मणिभद्र त्याला पाहून दचकला. त्याला पाहताच स्वप्नात पाहिलेलाच मुनी असल्याचे त्याने ओळखले. त्याने तत्क्षण दांडके उचलून त्या मुनीच्या डोक्यात हाणले. मुनी अमिनीवर आदळला आणि त्याच मानव वेड अदृश्य होऊन सोन्याच्या मुल्ल्यात त्याचे रूप पावडले. ते पाहून मणिभद्र, त्याची बायको आणि न्हावी तिचे आश्चर्यचकित झाले.

अचटित अनपेक्षितपणे ते घडलेले पाहून मणिभद्राच्या डोळ्यात आनंदाश्रू आले. तो बायकोच्या भदतीने ती सोन्याच्या मुल्ल्यात घरात घेऊन गेला आणि त्या मुल्ल्याचे एक बारीकसे बोट कापून न्हाव्याला देत म्हणाला— “हे मे बाबा! तू हे सोने घेऊन खुशी हो! परंतु ही गोष्ट कोणाजवळ बोलू नकोस!”

अल्लूक मांत्रिक

[१०]

[चांडाळ वस्त्रधाराच्या हातातून वस्त्रदाने राजा दुर्मुखाला वांचविले आणि दुर्मुखाला मल्लूक मांत्रिकाकडे येऊन जाण्याची जबाबदारी स्वतःवर घेतली. राजाची धिकारीमुळा चांडाळ मल्लूकाबरोबर चांडाळाला पणरीना जाण्यास तयार झाला. काटेत चांडाळ अस्वनाला हत्तीवर आलेल्या कोर्षा अर्जुनी अर्जुनाने व त्याच्यावर तीव्र सौद्र लागले. पुढे—]

चांडाळ मल्लूक त्याच्यावर येणाऱ्या बाणांना परशूने दूर साह्य स्वतःचे रक्षण करू लागला. त्याने आपले बाहुन त्या हत्तीच्या दिवने वळवून तीव्र शोधणाऱ्या सैनिकावर हल्ला केला. सोंड तुटलेला हत्ती आणि सैनिकाचे हत्ती यांची झुंज पुरू झाली. सोंड, दांत आणि डोक्या यांचा उपयोग करून हत्ती परस्परांना रेंदीत झुंज लावले. तेव्हा चांडाळ मल्लूकाने आपला परशू 'शिरीषवन भैरव की जय' असा जयघोष करून शत्रूच्या हत्तीवर फेंकला आणि एका हत्तीचा दांत तुटला. त्या गाडवडीत रानटी धिकारी हत्तीवरून वसरून झाली पडला. हात तुटलेला हत्ती मागे फिरला व पळू लागला. दुसऱ्या हत्तीवरचे सैनिक जावळून गेले. हे परस्परांशी बोलू लागले— “ त्या हत्तीवरचे अस्वल नुसते अस्वल नवून चांगले शिकलेले विसते आहे.” असे म्हणत

त्यांनी आपल्या हत्तीला वळविले आणि पळण्याचा विचार करू लागले.

चांडाळ भल्लूकाने त्याचा अनुयायी शिकारी झाली जमिनीवर पडला होता त्याच्याकडे एकदा पाहिले. तो बेशुद्ध होऊन पडला होता. 'परंतु व थायला त्याने आपल्या हत्तीला शत्रूच्या हत्तीवर सोडले. त्यांना थांबवून म्हणाला—'अरे मूर्खानो! तुम्हांला मी बसवल आहे असे वाटले का? मी तुम्हा गारवांचा चिरच्छेद करण्यासाठी चांडाळ आहे. तुम्ही आहां तिथेच काही वेळ थांबा."

चांडाळ भल्लूकाचे ते रूप पाहून आणि त्याचा मागसासारखा आवाज ऐकून राज-सैनिक बरबरेत पाऊ लागले.

सोड तुटलेल्या हत्तीला शत्रूच्या हत्तीच्या चारीबाजूला एकदा दोनदा फिरविले. नंतर आपला पराण एका हत्तीच्या बंद-स्थळावर ठेवून सैनिकांना विचारले— "जरंजर सांगा, तुम्ही कोण आहां? तुम्ही दुर्मूल महाराजांचा 'जयजयकार' केलात. त्या राजाचे डोकें मी आपल्याकडे गहाण ठेवून घेतले आहे. तुम्ही ज्या दुर्मूल राजाचे नाव घेऊन 'जयजयकार' केलात तो झरोखेरचा राजा नसून कोणी तोतया शेतकरी राजा तर नाही?"

त्याचे उत्तर देण्यापूर्वी त्या सैनिकांपैकी एकाने झाली वांकून चांडाळ भल्लूकाला नमस्कार केला व म्हणाला— "भल्लूक महाराज! आम्ही ज्या महाराजांचा 'जयजयकार' केला ते उदयगिरीचे दुर्मूल महाराज आहेत. आम्हांला असे कळले की त्यांना हत्तीला पाहून करून घेणाऱ्या कोणी व्यक्तीने कैव केले आहे. म्हणून त्यांना सोडवून घेऊन जाण्यासाठी आलो आहो."

ऐकून चांडाळ भल्लूक चकित होऊन म्हणाला— "तुम्ही ज्या महाराजांविषयी बोलत आहां त्यांना सोडवून नेण्यासाठी फक्त बारच जण आलां आहां का?"

ते ऐकून चारही सैनिक उत्तर न घेऊन त्या-मुळे म्हणा किंवा घाबरून म्हणा, परस्पर-

परस्पर दिस तुटलेल्या हत्तीच्या पांढऱ्यापार टेंकून ठेवून दरडावून विचारले— "तुम्ही झरोखेर काय ते बोलला नाही तर या हत्तीचे बंडस्वल मी फोडणार आहे. त्यानंतर तुम्हा चौघांची डोकें फोडणार आहे."

तेव्हा सैनिकांपैकी एकजण धीर करून म्हणाला— "भल्लूक महाराज! दुर्मूल महाराजांचा किंवा सूर्यभूषती नावाच्या मांडलिक राजाने बळकावला आहे. त्या लडाईत आम्ही स्वतःचा वधाव करून आपल्या महाराजांच्या शोधार्थ आलों आहो."

"तुमची राजभक्ती वाखाणण्यासारखीच आहे, परंतु तुम्ही ज्या राजाच्या शोधार्थ एवढे कष्ट करून येथवर आला आहां तो राजा दुर्मूल चंद्रशिला नगरीवर स्वारी करण्यासाठी निघाला होता आणि वाटेत एका धीर मांत्रिकाचा आणि कालीवर्मा नामक एका पराक्रमी वीराचा अपमान करून संकटात सापडला आहे. आता तो जिवंत उदयगिरीला पोचेल की नाही शकाच आहे. तेव्हा तुम्ही दुसऱ्या कोणत्या तरी राजाच्या पदरी नोकरी करण्याचा विचार करा."

सैनिकांना ते सर्व काही समजले नाही, ते चकित होऊन चांडाळ भल्लूकाकडे पहात राहिले. नेमका त्याच वेळी दुर्मूल राजाचा

झरोखेरचा घाबरा तेव्हा झाला व म्हणाला— "भल्लूक प्रभो! आपल्या पाठीमागून बसत असता हत्तीचे 'धींकार' ऐकून आम्हांला जाटलं की आपल्या बाहनाला रानटी हत्तींनी जडविले तर नसेल!" असे म्हणत असता जमिनीवर बेमुडावस्थेत उपड पडलेल्या शिकार्याकडे त्याची दुष्टी गेली. म्हणाला— "भल्लूक प्रभो! आपल्या सेवकाला हत्तींनी पायाखाली तुडविले असावे!"

चांडाळ भल्लूक आपला हत्ती रानटी शिकार्याजवळ नेऊन म्हणाला— "तो बेत्या-सारखा नाही वाटत. तो हत्तीवरून घसरून पडला होता, बेशुद्ध झाला असेल. पाठीवर बोटून पहा जरा!"

अंगरक्षकाने रानटी शिकान्याच्या पाठीवर बांधून म्हरले—“अरे, ऐकलेस का? कळ, तुझे माळक तुला बोलावीत आहेत!” शिकारी दचकल्यासारखा चटदिशी उठून बसला आणि तीरक्षमान हातात घेऊन सैनिकांवर नेम धरीत म्हणाला—“भल्लूक महाराजांना अडविणारे. हेच सैनिक का?”

“अंगरक्षका! आम्हांला बॉन्व!” असे ओरडत सैनिक हत्तीवरून उड्या भाकन खाली आले.

अंगरक्षक चकित झाला. त्याला ‘अंगरक्षक’ म्हणून हाक मारणारे हे सैनिक कोण? नंतर त्यांच्याकडे निरखून पाहून त्यांना ओळखून म्हणाला—“तुम्ही आहां, होम?

Full Screen 127 X

तो प्रश्न ऐकून चांडाळ सैनिक खदखद होसून म्हणाला—“ते नाहो का तुला माहीत? तुम्हा दुर्मुख महाराजांचा किल्ला त्यांच्या एका मांडलिकाने बळकावला आहे. थोड्याच वेळाने ज्याचे डोके उडणार आहे त्याला राज्य असून तेसून सारखेच म्हणा!”

त्याच वेळी तेथे राजा दुर्मुख आणि त्याच्या पाठीमाठ राक्षस उग्रदंड आणि जंगलातले बोर तेथे बाले. दुर्मुखाने आपल्या सैनिकांना ओळखून विचारले—“अरे, तुम्ही इकडे जंगलात कशा आलात?”

सैनिक काही उत्तर देणार इतक्यात चांडाळ भल्लूक हत्तीवरून उतरून दुर्मुखाला म्हणाला—“दुर्मुखा! तीन पदन चुक्या अंगरक्षकाने त्यांना विचारला होता. मी सांगतो, ते ऐक! तू काळजी करण्यासारखे काही झालेले नाही. तुला किल्ला तुझ्या एका मांडलिक राजाने बळकावला आहे!”

“कोण आहे तो मांडलिक राजा?” असे म्हणत दुर्मुख राजाने आपली तलवार म्हातेतून उघडली आणि आपल्या सैनिकांना म्हणाला—“माझा एकच मांडलिक राजा आहे, सूर्यमूपती! त्यानेच किल्ला बळकावला असावा! तुम्ही आपला किल्ला राजाच्या हाती देऊन इकडे भित्त्यासारखे

आत्ताच्या आत्ता तुमची डोकी उडविता.” असे दरडावून म्हणत दुर्मुख सैनिकांच्या अंगावर धावला.

परंतु उग्रदंड राक्षसाने चटदिशी पुढे होऊन दुर्मुखाचा हात धरता व त्याला बांधून म्हणाला—“दुर्मुखा! अशी घाई करू नकोस! पहिल्याने तू आपले डोके भल्लूकाच्या व मांत्रिकाच्या हातातून बांध-विण्याचा प्रयत्न कर. त्यानंतर नमूही सर्व तुला तुझा किल्ला परत मिळवून घ्यायला मदत करू.”

ते ऐकून दुर्मुख शांत झाला. उग्रदंडाचे दोन्ही हात आदरपूर्वक तो धरून म्हणाला—“उग्रदंड प्रभो! मला मर्याबेच असेल तर एका राज्याचा राजा म्हणून मला मरू जा! तुमची मदत मिळाली तर त्या दुष्ट मांडलिक राजाने डोके छाटून किल्लाघावर टांगल्याशिवाय बला चैल मिळणार नाही. त्यानंतर मी स्वखुशीने आपला शिरच्छेद करवून घ्यायला छवार होईल आणि स्वतः भल्लूक मांत्रिकासमोर जाईल.”

दुर्मुख राजाच्या मनात जी वेदना होती ती समजण्या इतका उग्रदंड राक्षस शाहूणा होता. त्याला त्याची दया आली. त्याने चांडाळ राक्षसाजवळ जाऊन त्याला विचारले—“हे धंध, चांडाळ भल्लूका!

दुर्मुख ही जी मदत मागतो आहे, तशी करू या का?”

चांडाळ भल्लूक क्षणभर विचारात पडला. नंतर सर्वांकडे एकदां नजर फिरवून म्हणाला—“तुम्ही सर्व मिळून मला फस-विण्याचा कठ तर करीत नाही ना?” असे म्हणत तो आपल्या हातातल्या परशूची धार पारखल्यासारखा सोंग करू लागला.

उग्रदंडने विचार केला चांडाळ भल्लूक संतापून मडकून जाण्या बांधी त्याला शांत करणे योग्य होईल. स्थित करून त्याच्या खांद्यावर हात ठेवीत उग्रदंड म्हणाला—“चांडाळ भल्लूका! आम्हांला सर्वांना तुझ्या परशूचा महिमा चांदला माहीत

आहे! परंतु मला हे सांग, भल्लूक मांत्रिकाने जे डोके आणायला तुला सांगितले आहे, ते राजा दुर्मुखाने की सिंहासन चालवून बसलेल्या दुर्मुखाचे?"

चांडाळ भल्लूकाला त्या प्रश्नाचे उत्तर काय द्यावे हे न मुचल्यामुळे चिडस्थ्यासारखा मान हाकवून म्हणाला—"उघडंडा! तू काही निरर्थक गप्पा माकन मला धर्मसंकटात टाकलतो आहेस! मी म्हणतो आहे ते खरे आहे ना? तुला जे सांगायलाचे असेल ते स्पष्ट वाक्यांत का नाही सांगत?"

"तरमग ऐक! जसे वाटते आहे की दुर्मुख राजाला आपल्या जिवापेक्षा त्याचे राज्य चालवून बसल्याबद्दल जास्त काळजी

मांडलिकाला किल्ल्यातून बाहेर काढून लोकांमध्ये हा विश्वास उत्पन्न केला पाहिजे की उदयगिरीचा राजा दुर्मुखच आहे. त्यानंतर आपण त्याला भल्लूक मांत्रिकाकडे घेऊन जाऊ."

ते ऐकून दुर्मुख राजा दोन्ही हात जोडून म्हणाला—"चांडाळ भल्लूक प्रभो! मी आणखी काही तासांनी हे जग सोडून जाणार आहे. म्हणून माझी ही शेवटची इच्छा मानून मी पुरी करण्याचो जबाबदारो मला देहदंड देणाऱ्यावर आहे!"

चांडाळ भल्लूकाला ते पटले असाने म्हणूनच त्याने होकारार्थी मान हलविली. त्याच वेळी रानटी शिकान्याने आपला एक तोंड झाडाच्या बुंधाला तेंम करून सोडला व म्हणाला—"भल्लूक प्रभो! त्या मांडलिक राजाला माझ्या अडकू तेंमबाजीचे एक उदाहरण म्हणून दाखविण्याची संधी मला द्यावी. कारण त्या मांडलिक राजाने रानांत पक्षी माकन जगणाऱ्या आपला रानटी शिकान्यांकडून वर पक्षामागे कर वसूल केला आहे!"

तत्क्षेप चोरांचा सरदार तळवार उपसून म्हणाला—"तो सूर्यमूपती दुष्ट व अत्याचारी आहे! आम्ही आपले प्राण तळहातावर घेऊन रानातून आणाऱ्या वायेंकरुता लुटतो.

आमच्या लुटीच्या मालातला अर्धा वाटा वसूल करून घेऊन घेण्यासाठी हा मांडलिक राजा आमच्यावर आपल्या शिपायांना पाठवतो. त्या दुष्ट मांडलिक राजाच्या मानाने दुर्मुख महाराज धर्मराज व्यक्तिरासारखे आहेत!"

"असं! तरमग व्हा पुढे! ह्या मांडलिकाचे डोकेमुढा दुर्मुख राजाबरोबर भल्लूक मांत्रिकाला अपेण करू या. परंतु उदयगिरी शहर किती दूर आहे, हे प्रथम सांगा!"

चांडाळ भल्लूक आवेशाने म्हणाला.

"माऊल वाटेने संप्यास आपण अर्ध्या घटकेत तेथे पोहोचू! मी वाट दाखवायला पुढे चालतो. चांडाळ भल्लूक मालक! मला पुढच्या हत्तीवर बसण्याला परवानगी द्याल का?" शिकान्याने विचारले.

होकारार्थी मान हलवून चांडाळ भल्लूक हत्तीच्या पाठीवर बहून बसला. उघडंड राससाने दुर्मुख राजाला उबलून दांत तुटलेल्या हत्तीवर बसविणे व भल्लूकाला म्हणाला—"तुझ्या परवानगीने मी दुर्मुख राजाला हत्तीवर बसवितो आहे. घोड्या वेळासाठी का होईना, राजा होणाऱ्या दुर्मुखाला हत्तीवर बसविणे, रास्त होईल!"

दुर्मुखाबरोबर दोन सैनिक त्या हत्तीवर बसले आणि चोरांचा नायक नाकमल्ल

त्याचे दोघे अनुयायी आणि उरलेले दोघे सैनिक दुसऱ्या हत्तीवर बसले. रानटी शिकारी वाट दाखवीत पुढे हत्तीवर आत होता. मला तऱ्हेने सर्वजण उदयगिरीच्या दिशेने निघाले. उघडंड आपली गदा सांघावर ठेवून पायीच लांब पावले टाकीत चालू लागला.

अर्ध्या घटकेनंतर सर्वजण जंगल पार करून एका उघड्या मैदानावर आले. समोर एक थोडा किल्ला आणि त्याच्या मागे एक राजवाडा व भरण्ण भरलेली चरे विसली. किल्ला पाहताच दुर्मुख राजाच्या चेहऱ्यावर चितेची कळा दिसली. तो चांडाळ भल्लूकाला म्हणाला—"भल्लूक

प्रभो! या वेळी त्या गुप्त मांडलिकाकडल
घोडेस्वाराने एक दळ आणि पायदळ
सैन्याची एक तुकडी नक्कीच असणार.
आपण ब्रुटसरच आहो, त्यांच्याची युद्ध
करून त्यांना निवणे आपल्याला शक्य
होईल का?"

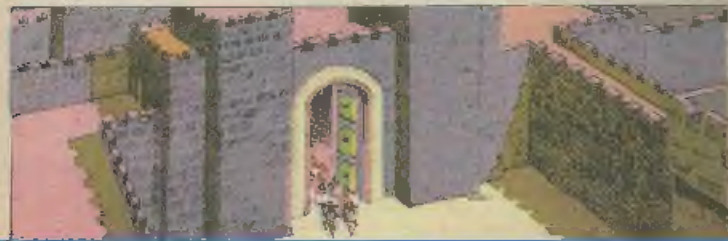
"अस! म्हणजे तुम्हा प्रभात आता
ही शंका उत्पन्न झाली आहे, होय?"
असे म्हणत चांडाळ भल्लूकाने आपला
परसू उचलला आणि पाठीमागून येणाऱ्या
उग्रदंड राक्षसांना जवळ बोलावून
दुर्मखाच्या भवातळी शंका त्याला
सावितली.

उग्रदंड राक्षस आपली गदा जमिनीवर
आपटून म्हणाचा-"चांडाळ भल्लूका! तुम्हा
परसू आणि माझी गदा खऱ्याच संहार
करण्यास पुरणार नाहीत का? तरीमुद्दा
आस्त रक्तपात न करता त्या मांडलिकाला
नैव करून त्याचा शिरच्छेद करण्यासाठी
दुसरी काही युक्ती असेल तर बिभार
करायला हरकत नाही."

पूर्वीच नागमल्ल हत्तीवर उभा राहून
म्हणाला-"प्रभो! मी या पूर्वीच एक
युक्ती योजून ठेवली आहे! मी व माझे
दोघे अनुयायी पहिल्याने किल्ल्यात गुप्त-
पणे शिस्त त्या मांडलिक राजाला सांगू
की आम्ही दुर्मुख राजाला कैद करून बळग
असले आहो. त्याबद्दल आम्हांला कोणते
पारितोषिक देणार? तेव्हा तो आपल्या
काही मिनडक अनुयायांसह किल्ल्याबाहेर
मोर्ल!"

"बाहवा! तू काय उत्तम युक्ती काढली
आहेस रे! तरमग जा, नीच आधी!"
उग्रदंडाने आज्ञा केली.

चोरांना नायक आणि त्याचे अनुयायी
हत्तीला पळवीत किल्ल्याच्या दिशेने धोडे
अंतर चालून गेले असतील नसतील, त्याच
वेळी किल्ल्याचे दार 'करकर' आवाज
करीत चढविशी उघडले गेले आणि आंतून
टोळधाड यावी तसे घोडेस्वार आणि पायदळ
सैन्य बाहेर आले. (क्रमशः)

सैनिकाची वर्तणूक

विक्रमादित्याने जापला हट्ट सोडला नाही.

तो जाडानवळ गेला, प्रेत खांडावर
काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे भौन
होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला
तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला
म्हणाला-"राबा, तू इतके भय करील
आहेस, हे कोणत्यातरी मित्रासाठी करतो
आहेस का? कारण मित्राचे बीदार्थ हे
विश्वास करण्यासारखे नसत. त्याचे एक
उदाहरण म्हणून तुला मी एक गोष्ट
सांगतो. ती लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून
वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कौशांबी या नगरीत राहणारा कुमार-
वर्मा नावाचा एक शूर शिपायी होता.
त्याने आपल्या मर्दमकीने अनेक राजांच्या
पदरी नोकरी करून पुष्कळ पैसे मिळविले.
पुढे त्याला स्वदेशी जाण्याची फार इच्छा
उत्पन्न झाली. कौशांबीला जाऊन लग्न

वेताळाच्या गोष्टी

उपकाराबद्दल तू आपल्या हिऱ्यापैकी दोन मळा दिले पाहिजेस."

नंदगुप्ताने मान्य केले. ती राज निविधनपणे थार पडली. दुसऱ्या दिवशी तजाड-तांच दोघे कौशाबीला निघाले आणि त्याच दिवशी काळोस पडू. आगण्यापूर्वीच सुचरूप पोचले. नंदगुप्ताने आपल्या चार हिऱ्यापैकी दोन कुमारवर्मांना दिले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— "कुमारवर्मांच्या या वागणुकीला आता काय म्हणावे? नंदगुप्त स्वार्थी असेलही! परंतु तो व्यापारी वागोच होता तो आपल्या वळणाप्रमाणे वागला. तरी त्याने कुमारवर्मांशी लबाडी केली नाही. त्याच्या पैशाने विकत घेतलंलं हिरे त्याने त्याला दिले आणि त्याचे उपकार बापट्या धारावर राहू दिले नाहीत. कुमारवर्मांजवळ पैसे राहिले असते तर त्यामुळे चोरांशाखून जितकी भीती त्याच्या जिवाला वाटणे शक्य होती तितकी हिरे ठेवून घेतल्याने वाटण्याची गरज नव्हती. म्हणून नंदगुप्तच्या व्यवहार निर्दोष होता. परंतु कुमारवर्मांच्या बाबतीत तसे म्हणता येत नाही. नंदगुप्ताचे रक्षण करता असे सांगून त्याच्या हिऱ्यापैकी दोन हिरे त्याने पट कावले. हे अत्यायचे नव्हे का? नंदगुप्ताला

होते त्या ओदार्यात त्याचा कपटहेतूच नव्हता का? या शंकाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस, तर परिणाम तुला माहीत आहेच. तुझ्या डोक्याची शंबर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोटू लागतील."

तेव्हा विक्रमादित्य म्हणाला— "या बान-तीत नंदगुप्त असो किंवा वर्मा असो एकाचीही प्रशंसा करण्यासारखे किंवा दोष दाखविण्यासारखे काही दिसत नाही. प्रत्येक बापापल्या जातीगत वृत्तीप्रमाणेच वागला. कुमारवर्माने जे पैसे दिले त्यात ओदार्य म्हणण्यासारखे काही नव्हते. कमी किमतीला विकत घेऊन जास्त किमतीला विकणे हा त्याचा वृत्तिधर्म नव्हताच. कौशाबीला पोंहोचेपर्यंत त्याला पैशाची गरज नव्हती हे तो म्हणालाच होता. कुमारवर्मांकडून पैसे घेतले वसूलही नंदगुप्ताने ते हिऱ्याच्या रूपात परत करून त्यात त्याला फायदा करून दिला असे

म्हणता येत नाही. कारण सखा फायदा करून घ्यायचाच असता तर त्याने नंदगुप्ताच्या नंतर स्वतःच चार हिरे विकत घेतले असते. नंदगुप्तामुळे कुमारवर्मांचे संकटात सापडला होता. त्याने नंदगुप्ताला भुरक्षितपणे घरी पोचविण्याची जबाबदारी घेतल्याबद्दल त्याने मोबदला मागितला तर तो त्याचा वृत्तिधर्मच होता, त्यात नैर काहीच नव्हते. कारण त्याने सर्व पैसे बऱ्याच तऱ्हेने तर मिळविले होते. कुमारवर्माने त्याचे रक्षण केले असून त्याने रक्षण केले नाही असा विचार करण्यातही नंदगुप्ताची संकुचित वृत्तीच बाहेर येते. त्याच्या वृत्तिधर्मप्रमाणेच त्याची ती संकुचित वृत्ती बाहेर पडली. स्वार्थशिवाय कोणी कोणाला मदत करीत नाही असेच प्रत्येक वाण्याला वाटते."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतावरोबर नाहीसा झाला आणि आडाला जाऊन लोंबकळू लागला

(कल्पित)

नंदगुप्ताने असे कोणत्या हेतूने सांगितले हे वर्माने चांगले ओळखले. म्हणून तो नंदगुप्ताला म्हणाला— "हे हिरे माझ्याजवळ राहल्याने सखाही चोरांशी भीती राहणार. मी स्वतःचे रक्षण करीन. तू स्वतःचे रक्षण कर. मी तुझे रक्षण करू शकेनच, असे वचन मात्र देणे इष्ट होणार नाही." असे म्हणत तो आपल्या घोड्यावर बसून निघायला सिद्ध झाला.

नंदगुप्त फार चाबरलाच व त्याने त्याला एकट्याला सोडून न जाण्यासाठी कुमारवर्मांजवळ विनंती केली.

कुमारवर्मा म्हणाला— "मी एका अटीवर तला कौशाबीला भुरक्षितपणे घेऊन जायची

वाचनाचा उपयोग जादू व मंत्रांतून करण्यासाठी करीत आहे. माझा या मंत्रांतंत्रांचेर मुळीच विश्वास नाही. भूत लोक पराचा भावळा करून एखाद्या लहानशा बाबीत केवढे मोठे वर्णन करून हांगतात. मी दीपकाला आह्वान करतो आहे. वीणावादनाच्या चढाओढीला मला संधी नाही.”

राजाने दीपककडे निरोप पाठविला. दीपक मैनाकदरोबर जुगलबंदीस तयार झाला. पहिल्याने मैनाकने वीणा बाजविली. नंतर दीपकने त्याच रंगीत कीचेचे स्वर छेडले. मैनाक मंत्रमुग्ध झाल्यासारखा दीपकचे पाय घेऊन म्हणाला—“आपण सरस्वतीचे वरपुत्र आहात. मी आपणाला कोणी मांत्रिक व जादुगार म्हणून समजून आपला अपमान केला. मला क्षमा करावी!”

दरबारी लोकांनी राजाला सुचविले की दीपकाचा सत्कार करायला यावून जास्त खांगली संधी पुन्हा मिळणे शक्य नाही. राजाने लोकाग्रहास्तव पुन्हा दीपकला

विचारले—“दीपक! मागे देवा दुकाळाच्या समारंभाला कबूल झाला.

राजाने चकित होऊन दीपकला विचारले—“दीपक! मागे देवा दुकाळाच्या संकटात पडला असतां तू ‘मेवमल्हार’ राग म्हणून पाऊस पावलास त्यावेळी तुझा सत्कार करायची संधी आम्हांला दिली नाहीत आणि आतां मान्य केलेस, हे कसे काय?”

“महाराज, मला असे कधीच वाटले नाही की माझ्या वाद्यशक्तीमुळे पाऊस पडला. मी ‘मेवमल्हार’ राग बाजविला व पाऊस पडला हा केवळ ‘काकतालीय’ न्यायाप्रमाणे योगायोग असण्याची शक्यता असू शकेल. किंवा, ती गोष्ट केवळ सरस्वतीच्या कृपा प्रसादाने घडली असेल. तिचा अनुग्रह माझ्यावर होता. पुन्हा दुसऱ्या सत्काराची गरज मला भासली नाही. आज एका वीणावादकाशी चढाओढ करून मी त्याला जिंकले आहे. त्याबद्दल आपण सत्कार करीत आहात. त्याला मी मानवाने मान्य केले.” दीपकने आपली बाजू स्पष्ट केली.

रंग बदलणारी मणिमाला

कित्येक सहस्रवर्षे लोटली, एका जंगलात कालसुत नामक एक राक्षस रहात असे. तो नरभक्षी होता. एकदा एक तपस्वी मुनी त्याच्या हातात सापडले. मुनीने त्याला म्हणाले—“अरे राक्षसा, तू मला खाल्लेस तरी तुझी मूक बाणणे शक्य नाही. मी आपल्या तपोवताने तुझा वध करू शकेन. परंतु मला पुन्हा तेवढे पुष्प संपादन करायला शंभर वर्षे तप करावे लागेल. तू पूर्वजन्मी मोठे पाप करून हा जन्म मिळविला आहेस. तू मला सोडलेस तर तुला पुण्यप्राप्ती होईल.”

कालसुतने थोडा वेळ विचार करून विचारले—“मुनिकर्ष! तर मग या राक्षस जन्मातून मुक्ती संपादन करण्यास मी कांय करावे, म्हणतां?”

मुनीने विचार केला,—“हा राक्षसजन्म घेऊन जन्माला आला आहे म्हणून मुनीना

खाऊ नकोस असे सांगितले तर तो ऐकणार नाही. परंतु या कलियुगात खरे पुण्यवान नसल्यासारखेच आहेत. म्हणून याला फक्त पुण्यवान पुरुषांनाच खा, असा सल्ला दिला तर याचा नरभक्षण बंदच करावे लागेल.”

असा विचार करून मुनी राक्षसाला म्हणाले—“माणसात पापी असतात व पुण्यवान पुष्पही असतात. शिद्धे, कुवके अन्नमांस वगैरे खाणे असे अपायकारक असते तसेच पापी माणसाला खाणे अपायकारक असते. कारण त्यांचे पाप त्यांना खाणाऱ्याला लागते. म्हणून तू फक्त पुण्यवान पुरुषांना खाऊन आपल्या अंगात पुण्याचा साठा कर. कोण पापी व कोण पुण्यवान आहे हे कळावे म्हणून मी तुला एक मणिमाला देतो. तू ती आपल्या गळ्यात घालून कोणाचा शिक्कलक्ष आणि मणी हिरवे झाले तर तो पुण्यवान आहे,

असे समज. पापी असेल तर मणी काळ रवाचे होतील" असे सांगून मूनीन एक पांढऱ्या मण्यांची पाळ राखसाला दिली. राखस ती पाळ गळ्यात घालून म्हणाला- "तू पुण्यवान पुरुष आहेस म्हणून ही तुलाच द्यातो" असे म्हणत त्यानं मूनीचा हात धरला परंतु मणी हिरव्या रंगाचे न होता लाल रंगाचे झाले म्हणून राखसाने मूनीला सोडले

मूनी विचार करू लागले- "मी राखसाला जो सल्ला दिला त्यामुळे माझे सर्व पुण्य नष्ट झाले आणि पाप लागलं आहे मी काही चुकलो तर नाही?" ज्ञानंतर मूनी आपल्या आश्रमाला परतला मात्र चितेमुळे त्याचे मन कोणत्याही

काळीन त्यानं जे पुण्य संपादन केले होते ते सर्व व्यर्थ गेलं असे त्याला वाटू लागलं असे का बरे व्हावे? आपल्या मनातली शंका दूर व्हावी यासाठी मूनी दुसऱ्या एका खरण्यात त्याचे गुरूवर्य तपश्चर्या करीत होते तेथे गेला

गवे गवून घऊन गुरू म्हणाला- "तुझ्या मनातल्या सर्व शंकांचे समाधान करणारी चिरंजीवी नामक एक व्यक्ति आहे ती विष्णू पुर प्रथ राहते तू त्याच्याकडे जा"

मूनी विष्णूपुरला जाऊन चिरंजीवीला भेटला चिरंजीवी एका सामान्य भायसा- शारखाचं रूपात होता हा भाभूस आपल्या शंकांचे समाधान करे काय करणार, अशी

आज्ञा होती, म्हणून त्यांनी आपल्या मनातली शंका चिरंजीवीसमोर व्यक्त केली

चिरंजीवी सर्व काही शांतपणे ऐकून घऊन म्हणाला- 'तुम्ही तपश्चर्या करून बरेच पुण्य संपादन केले आहे परंतु तुमच्या हृदीचा विकास अपेक्षप्रमाण झालेला दिसत नाही. तुम्हांला खासला आलला राजस स्वतः किती दृष्ट आहे हे तुम्ही पाहिलेलेच या जगात पुण्यवान पुरुष शोककेश आहेत त्यांना त्या राखसाने खाऊन टाकले तर या जगात माफीच तेवढा उरतील नरे बोलावपाचे म्हणजे जगाच्या रक्षणासाठी धोडे पुण्यवान पुरुषच असले

पाहिजेत एकटा शूर्य जगातला सर्व संघकार नाहीसा नाही करील का?"

"तर मग भाव्या हातून मोठीच चुक घडली म्हणावयाची?" मूनीने विचारले.

'परंतु त्यासाठी दुःखी होण्याची गरज नाही. तुम्ही जगच त्या राखसाकडं वा आणि त्याला तुमच्याकडून चुक झाल्याचं स्पष्टपणे त्याला माग ' चिरंजीवीनं सूचना केली.

ती राखस भाव्या बोलण्यावर विश्वास करील म्हणता?" मूनीनं शंका केली.

तुम्ही दिलेला सल्ला चुकीचा होता असे सांगू नका. रज सांगतांना चुक झाली. स्वतःच्या रक्षणासाठी ती चुक तुमच्या हातून झडली " चिरंजीवी म्हणाला

तेव्हा मुनी पुन्हा राक्षसाकडे गेले. राक्षस मुनीला विचारले - तुम्हा सल्ल्या प्रमाण वागून मी हात ठेकले. एक देखील पुण्यवान प्राणी माणसात मला आढळला नाही.

राक्षस आपल्या सल्ल्याप्रमाण वागलेला पाहून मुनीला बानव झाला. म्हणाला - "संतुष्यात पापी माणसांपेक्षा पुण्यवानाच वास्तव्य आहेत. मानवजन्म पुण्यवानाचा लाभतो. मानवजन्मच सचोत थोर होय. मी स्वतःला वाचविण्याच्या हेतूने तुला मी वाट दाखितल होत. रंगाचा अदलाबदल करून सांगितली होती. वास्तविक पुण्यवान ज्यवतोचा रंगही कन्यास माळतल्या मण्याचा रंग लाल होतो. मी मोष्ट तुला सांगण्यासाठीच मी तुम्हांस स्वतः पुण्याकडे झाले.

'म्हणजे तु आतां म्हणालास ते तर आहे का?' असे विचारत राक्षस राक्षसान मुनीला घेरल. मुनीला हे माहोत हात का माळिला राक्षसान हात लावताच

मणी लाल होईल आणि राक्षस चालू लागेल राक्षसाला परंतु आपली चक इतक करण्यासाठी मुनी आपला ओठ गुंला तर त्याला तयार झाला हाता परंतु त्याच्या कल्पनविशद माळचे माणी हिचवे दिसले तेव्हा चकित होऊन राक्षसान विचारल 'हे कसे काय?'

'कारण मी तुला पुण्यवानान धर करायला पाठवीत आहे न?' व पाप मला लागले" मुनी निर्मयपणे म्हणाला.

परंतु मुनीला एक गोष्ट स्पष्टपणे कळली की त्यान स्वतःच्या प्राण्याचा मांड सांडून एक सत्कर्म केले. म्हणून त्याची सर्व पापे नष्ट झाली त्याला हेही कळले की वाईट कामांची किंमत करू न शकता तेच निरुपयोगी असते. तेव्हा त्यान मनाची ठरविले की चिरंजीवी जन्म राहून मत्कर्म करण्यात गुढील आशुष्य घालव्या.

चिरंजीवी मुनीला म्हणाला तपस्वर्यांचा फायदा तपस्वर्यां करणाऱ्यांनाच होतो. परंतु मत्कर्म केल्यास अनेकांचे बळ्यास होते.

वसिष्ठ मुनि

देवतां या ऋषिवर्गात सन्तर्षी प्रमुख होत. संतर्षीत अग्रस्थात बृहस्पतीला दिले जाते, तर सप्तर्षीत वसिष्ठ मुनींना प्रथम स्थान दिले जाते. बृहस्पती म्हणजे गुरु. जस धर्मोपगामी धारणाच्या एका स्याच्या रूपे आकाशात दिसता तसे वसिष्ठ मुनी एका नक्षत्र रणे दिसतात. सन्तर्षी धुवाच्या चाहीवाजला फिरण्यासारखे असत ते सप्तर्षीत वसिष्ठ मुनींच्या वाजूला एक अधिक तारा दिसता. तोच वसिष्ठ मुनींची पत्नी अरुक्षतीना तारा होय.

एका वसिष्ठ मुनींनी लग्न करण्याचे ठरविले आणि वाळू जिजवून जी वाळू शकल अशा कन्याचा शोध काढत. एका इरिजन वंशीत पोचल तेथ एका मुलीने वाळू जिजवून त्यांना अयायल वाढल. तेव्हा वसिष्ठानी जेवण्यापूर्वी अन्न घालली की त्यांनी ती वाळूचा भात खाल्ला तर

त्या मुलीने त्याच्याशी लग्न केले पाहिजे. तिने ते मान्य केले. पीत अहंघनी होय. विश्वामित्र आणि वसिष्ठ यांचे परस्परशी फार वेग होते. दीर्घ मरुवता तशीचच दोन जिजायांवर रहात. एकदा विश्वामित्र ऋषींनी वसिष्ठ मुनींचा वध करण्याचे ठरविले आणि त्यांना आपल्या घरी बोलावून आपायल सरस्वतीला सांगितले. परंतु सरस्वतीला मान्य ठरवते परंतु विश्वामित्र मुनींच्या आज्ञेचे पालन केले नाही. तर विश्वामित्र आप इतोल या भीतीने ती वसिष्ठांना घरी पार पळत आली आणि विश्वामित्र वसिष्ठांचा वध करू शकण्यापूर्वी त्यांना पैलतीरी वेळून आली.

एकदा वसिष्ठ विजयसह नामक राजाकडे अतिथी म्हणून आले. त्या राजाची द्वेष करणाऱ्या एका राक्षसाने वसिष्ठांच्या

जेव्हात नरमास मिसळून ठेवले वसिष्ठांना ते घृणित काम मित्रसह राजाचेच असलेसे वाटले व त्यांनी त्याला नम्रप दिला राजाने देखील वसिष्ठांना शाप देण्यासाठी हातात मंत्रजल घेतले, परंतु मंत्रजलाचे प्रोक्षण स्थाने वसिष्ठांकर न करता आपल्याच पायावर कडून घेतले आणि तो अशा तऱ्हेने कल्माषपाद झाला

तरी कल्माषपादाला वसिष्ठांचा शाप लागलाच त्यानंतर कल्माषपाद वाळू लागला तेव्हा त्याला वाटत वसिष्ठांचा शक्ती नावाचा मुलगा भेटला. दोघांचे परस्परपंथी भांडण झाले. ते पाहून विश्वा-मित्रांनी कल्माषपादाच्या शरिरात एका राक्षसाचे आवाहन केले. त्यानंतर कल्माष-पाद झालेल्हा मित्रसह राजाने शक्ती व वसिष्ठ मुनींचे धांसर पुत्र मागा छर केले.

आपल्या मुलांचा असा वध झालेला कळल्यावर वसिष्ठ आत्महत्या करायला तयार होऊन त्यांनी अग्नीत उडी टाकली. परंतु अग्नी थंड झाला. तेव्हा वसिष्ठांनी

सुमद्रात उडी न केली परंतु पदान त्यांनी सुरक्षित किनाऱ्यावर पोचले केले

गोंघटी ते निराश होऊन आपल्या आश्रमात परत आले. तेव्हा त्यांना त्यांच्या मुलेंच्या गभश्चिपातून वेदपाठ होत असल्या ऐकू आला वसिष्ठांनी विचार केला की नातवाचे लोंड पाहून कायमचे डोळे मिटावे म्हणून ते आश्रमासच राहू लागले

त्यानंतर राक्षस आगत असतानाच कल्माषपाद वसिष्ठ मुलांच्या आश्रमात त्यांच्या मुलेंच्या पाठीस लागण्याच्या हेतूने आला वसिष्ठांनी तेव्हा त्यांच्यावर मंत्र जल छिपडले कल्माषपाद शापमुक्त झाला

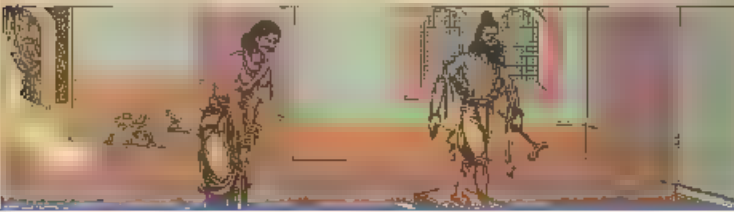
वसिष्ठ सूर्यवंशीय राजांचे कुलगुरू होते पुत्रसंतान प्राप्तीसाठी त्यांनी राजा दशरथा करवी पुत्रकामेष्टी यज्ञ करविला एकदा सवर्ण नामक राजा सूर्याची मुलगी तपती व्रिच्या प्रेमात विरहव्यथन व्यक्ती झाला असता राजाचे पुरोहित म्हणून वसिष्ठ मुनींनी सूर्याला विनंती करून सवर्ण व तपतीचे लग्न करून दिले

सुरपुष्पमाला

विश्वं बेलाचर राजा सौज याच्या पत्नीचे नाव इंदुमती होते ती एक आसरा होती, परंतु शाप लागल्याने तिचा मानववत्त्व मिळाला तिचे मुठ नाव हरिणी ती उदरसमेत नृत्य करी

तृणविद्ध नामक एक मुनी तपश्चर्या करीत होते त्यांची पत्नी तपश्चर्या पाहून रवामस होतू लागले इदानी प्रयत्नीत होऊन तृणविद्धांची तपश्चर्या संग काय्यामाढी हरिणीला पाठविले

हरिणीने तृणविद्धांची तपश्चर्या संग केली बारी, परंतु त्याला आपल्या नाळ्यात अडकतू शकली नाही तृणविद्धांना तिचा मानववत्त्व घण्याचा शाप दिला तिने पावकून जाऊन मुनींजलच शापमुक्तीचा उपाय सांगण्यास विनंती केली तेव्हा मुनीने,

इंदुमतीचे लग्नाचे वय आल्यावर
भू जगाजान तिच्या लग्नासाठी स्वयंवर
रचले आणि देश देशीच्या राजांकडे
नियतण धावले

स्वयंवर प्रसंगी इंदुमतीने मनक्या
गळ्यात घेरवाजा घेतली. इतर राजे
व राजाकुमारे इंदुमती त्यांना बरीत
असे समजून आले होते, म्हणून ते
बिंदूव नाऊन आजही घुडाला भाले

भयशेड्यांना राजा अज स्वयंवरसाठीच
पालसा होवा वाटेत एका हुत्तीने
त्यांना अडविले मजले त्या हुत्तींना
ठार केले

अज व इतर राजांचे धमकीवर मुळ
झाले त्या मुळात अज राजाने
वाचविलेले आपले संमोहन अस्त्राचा
प्रयोग केला आणि सर्व राजांना
वेगळे केले

तो हुत्ती वेश्याबरोबर त्याच्या शारिरा-
तून एक गंधले प्रगट झाला एका
शापामुळे तो इन्ही झाला असल्याचे
त्याने सांगितले आता हा शापमुक्त
आजचा जाई त्याला झुतझुत दिसत
असल्याने समोहनास्ये बिले.

त्यानंतर अज इंदुमतीला पंऊन
अपुधेला जाणा बार्णि आतवाले
राज्य केले वावना

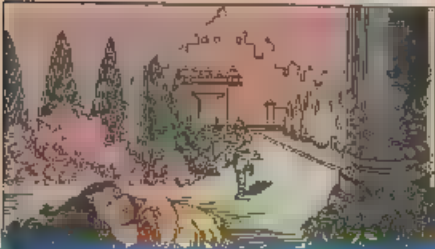

स्वर्गा एक पुनवा आना तेन
अयोध्या प्रसिद्ध राजा दशरथ
त्याच्या घाटी श्रीरामाचा जन्म
झाला

कितीक वर्षे मोठलो एकदा नारद
स्वर्गातून मृताकी येत असता त्याच्या
श्रीशैवरची सुगुणमासा सरकून आली
पडली

त्यावेळी शंभुसुखी स्वर्गात विहार
करत होते तिच्या आंगावर ती
माळा पटले शस्त्राणि तिला सगळ्या
पूर्वजमाची भाटवण झाली म्हणून
तिचा कायमुक्ती मिळाली तिने शंभु
सुखीचा आतव दह संचला व पुन्हा
हरिणी हुंकार स्वर्गलोकी इंद्रसमेत

उत्पत्ति

विश्वानर नामक एका शाहूजाने पुन-
प्राप्तीची कामना करून शंकराची
उराधना केली. त्याच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न
होऊन शंकराने त्याला पुनप्राप्तीचा वर
दिला वरप्रसादाने विश्वानराची बायको
अचिष्मती गरोदर होऊन तिला एक मुलगा
झाला तो विश्वामराचा मुलगा होता
म्हणून तो वैश्वानर झाला परंतु देवांनी
त्याचे नाव अग्नि असे ठेवले.

एकदा नारद विश्वानराला भेटण्यासाठी
आला. त्यावेळी अग्नीला पाहून नारद
म्हणाला -“दा मुलाच्या जिवाला बादाच्या
कर्षी घोळा आहे म्हणून विश्वानर काळ-
जोन पडला परंतु अग्नीने स्वतःच आपल्या
वहिलेला घोर दिला आणि स्वतः काशीला
जाऊन शंकराची आराधना करू लागला.
अग्नीला ताडचर्येत लीन झालेला पाहून
शंभु आश्चर्यचकित झाला. त्याची तपश्चर्या बंद

पडावी यासाठी स्वतः येऊन त्याने अग्नीला
विचारले-“तुला कोणता वर पाहिजे?”
अग्नी म्हणाला-“महात्मन्! मी आप-
ल्याला प्रसन्न करण्यासाठी तपश्चर्या करीत
नसून शंकराला प्रसन्न करण्यासाठी तप
करीत आहे. थोड्याशा उमटपणाने
अग्नीने इंद्राला ते उत्तर दिले म्हणून
इंद्राने वषामुखाने अग्नीवर प्रहार केला.
अग्नी बेगुन होऊन पडला नारदमुनींनी
वर्तल्याप्रमाणे अग्नीवर प्राणसंकट ओढवले.
परंतु त्याच वेळी शंकराने प्रकट होऊन
अग्नीला आशीर्वाद दिला-“बाळ, ऊठ दू
चिरजीवी हो!” त्याला असा आशीर्वाद
देऊन शंकराने त्याला एका लोकाचा
अधिपती केले. तोच अनिलोक होय आणि
तो आग्नेय दिशेला आहे. अद्यातन्वेने
अग्नी वष्टविष्णुमातांपैकी एक ओळखला
जाऊ लागला तो अष्ट वसुषेकी सुद्धा एक

वाहे. यज्ञमयी देवांना हव्य दान करते वेळी ती अग्नीलाच दिला जातो. अग्नीच्या वायकोचे नाव स्वाहा असे आहे. तिचे वाहन जकरी हे आहे.

एकदा भृगु महर्षी कोणत्या तरी कामगमाठी तिघनांना आपल्या पत्नीला अग्नीचे रक्षण करण्यासाठी सांगून गेले त्यावेळी पुलोम नावाचा एक राक्षस बाला स्थाने भृगूच्या पत्नीला पाहिले व अग्नीला विचारले - "ही कोणाची बायको?"

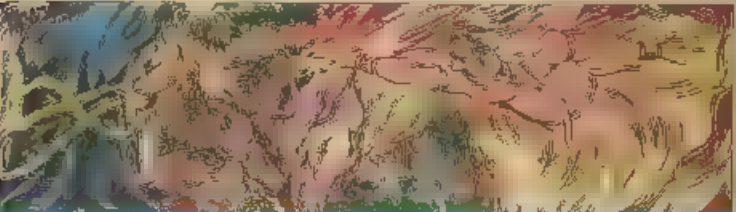
अग्नी म्हणाला - "ही भृगु महर्षीची बायको पुलोमा आहे.

"ही माझी बायको शहापणा हवी होती. परंतु भृगूने हिच्याशी विवाह कसा काय केला?" असे सांगून पुलोम राक्षस भृगुपत्नी पुलोमाचे अपहरण करून तिघून गेला त्यानंतर भृगुपत्नी पुलोमाचा झुलगा परशुराम गाने त्या राक्षसाचा वध केला. तेव्हा पुलोमाने अग्नीच्या विषय पत्नीत्व व तत्कार केली भृगून संतापून अग्नीला संध भक्षक होण्याचा शाप दिला. तेव्हा अग्नी

भृगुपत्नी व त्याच्या वतीने हव्य दान करून सोडून दिले देवांनी विष्णूकडे आपले गमनाचे जल की अग्नी हव्य स्वीकारून पोषविष्याचे काम करीत नाही विष्णू देवांना बरोबर वेळून अग्नीकडे गेला आणि अग्नीची स्तुती करीत म्हणाला

तू सर्वभक्षक झाल्यास तर त्यात काही बिघडल नाही. तू नित्य स्वच्छ व निमळ आहस सर्वांना पवित्र करतोस!" यानंतर अग्नीला ध्यान हव्यवाहन केले

त्याच सुमारास इतकी नामक राजाने कित्यक यज्ञ केल त्यामुळे अग्नीला अपचन झाले अग्नीने त्याची पाचसंवाक्ती विष इत्यादी तत्कार केली तेव्हा ब्रह्मदेवाने त्याला नृचवित की तू जीवशां वनस्पतींनी युक्त अशा खांडववनाला जाळलेस तर तुला स्वास्थ्यलाभ होईल अग्नीने कृष्ण व अर्जुन यांच्या मदतीने खांडववन जाळले आणि आपले गेलेले स्वास्थ्य पुन्हा प्राप्त केले तेव्हा अग्नीने अर्जुनाला पार्श्वनाथिक म्हणून गावी व कृष्णाला चक्रामुष दिला

सोन्याचा हंडा

कामगूरचा जमिनदार फार मोठा उदार दानी होता. बांधकामे बांधे तोपसंती त्याची सव शोभनदारी संपुष्टात आली होती. गावातल्या सरकारी कपरीवातून उत्तरेकडे तीन मलाबेरच्या एका सरदारामध्ये एक पाऊल वाट जात होती.

जमिनदार प्रमथ नावक्यांना बोलावून म्हणाला - "मी बुध्दाला आजपर्यंत सांगितले नाही ते आज सांगणार आहे. मला मूलबाळ नाही. मी आपल्या बांधकामांचे आपल्या सर्व उत्तरेकडे बारसदार मानतो. मी लहानपणापासून बरे ऐकतो आहे की अग्नीच्या अजांवांती सरावरापसून ईश्वरातून जाणाऱ्या वाटेवर कोठेतरी सोन्याच्या मोहोरा भरून एक हंडा पुढे ठेवला आहे. मी बारसदार सर्व बांधकामांचा त्यावर हक्क नाहीत. बांधकामांची हडपातल्या मोहोरा वाटून घ्याव्यात. माझ्या आग्याला शांती कशी मिळेल हे मा गुरूचिंत्तन लिहून ठेवित आहे. परंतु एक अट आहे. हंडा तापठत्यावरच चिट्ठी काढून उचलावी. जसे लागून जमिनदाराने बाळ धरले.

बांधकामांनी ती तीन मैलांची पाऊलवाट छान पाहिली परंतु हंडा सापडला नाही. याची वेगळी चिट्ठी काढून बांधकाम पाहिली. तीन वेळे विविले हात. मुले मिळाले तसे म्हणून निराश होण्याचे कारण नाही. पाऊलवाट छान-शाने एक गाव तयार झाले आहे. तो गाव तयार झाले जेव्हाच्याच तुमच्या जमिनीतून सात्यामारखी पीक दिवले व तुमची कळारे सोन्यासारख्या धान्यात भरून जातील.

भुताच्या मालकीचे घर

एका खंदेगावात राहणाऱ्या व्यापारी सह-रात व्यापारासाठी जायथे ठरवून आपली सर्व इस्टेट विकून आपल्या मुलांबरोबर शहरात जाऊन राहू लागला. त्याने ज्ञात पैसे व्यापारघात काढून व जरासेली रक्कम खर्च करून शहरात एक जुन घर विकून घेऊन त्यात राहू लागला व्यापार बुडोतच गेला त्यामुळे दुःखी होऊन तो अल्पवयातच मरण पावला

श्यापायाचा मोठा मुलगा धाकट्या भावाला म्हणाला- 'आपल्याला हे घर लाभलं नाही आपण हे घर विकून दुसरा काही तरी व्यापार करू या

धाकट्या भावाने मानल्यावर दोघा भावांनी घरातल्या साधनेसुमनाची यादी केलेली नंतर घराला एक भूयार हात त्याच काय काम सामान काढून रंध्यासारखे बाहेर हे पाहण्यासाठी पायऱ्या उतरून गेले अशा-

रात जिन्यालाही एक सल्ला होती तिच्यात जुने काकडे सामान हातून मूल्यवान वस्तू नव्हती

माठा भाऊ म्हणाला- 'य' खालीन घडून जाण्यासारखे काही दिसत नाही म्हणून बाहेर त्या अडवळीमकट घर विकून टाकू या

माठा भाऊ बालनच होताना, तेंवड्यात त्या खालीतून एक विनिव आकृती येताना येऊन म्हणाली 'काय म्हणालात हे घर तुम्ही विकणार आहात?' त्या भुताने दोघांना विचारले

धोरल्या भावाने साहसा कन्त उत्तर दिले- 'हाय हे घर आम्हांला लाभलं नाही काही व्यापार करावा म्हणून तर हातात पैसे नाहीत एक फुटकी नुशडी सुद्धा नाही

"कको कको, तुम्ही हे घर विकू नका मी या तळघरात शांतपणे तपश्चर्या करीन

तर नवा घरमालक माझ्या या तपश्चर्यात विपन्न आणाले किवा हे घर भूत शाले आहे असा विचार करून पाहून नवे घर या बाबी बांधील' भूत म्हणाले

'आम्हां तुझ्या सोईकडे पाहू लागलो तर आसच कसे भोगल?' दोघा भावांनी एकाच स्तरात विचारले

'तुम्हांला पैसच हवे आहेत ना? मी इनां तुम्ही त्या भांडवलावर तुम्हांला वाटलं तरी व्यापार करून पैसे मिळवा' भूत म्हणाले आणि थोड पैसे आणून देऊन ते अवृंथ झाले

दोघा भावांनी घर विकण्याचा विचार सोडून आज्ञात त्या घराला कुलूप लावले धाकटा म्हणाला "आपल्याला किती सहजी एवढे घन मिळाले? आता आपण काणता व्यापार करू या'

'अरे, तुला वेष्टीद तर नाही सातलं? कामघनुसारखे घरात भूत पाळून आपण व्यापार कशाळा करायचा? गरज वाटलं तर मूलाकडून मागून पैसे मागून व्यापार' धोरला भाऊ म्हणाला

तेझापासून पैसे फुकटात मिळू लागल्यावर दोघा भावांनी दार आणि कुशार वाद सवे पैसे खर्च केले आणि एकाच आठवड्यात ते

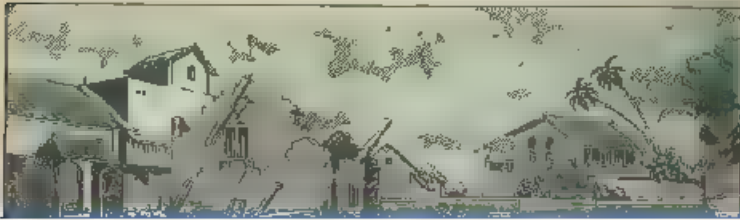
हातातले घन संपताच तळघरातली सोली उघडून दोघे भाऊ भुताला म्हणाले- "तू पैसे दिले होतेस त्या भांडवलावर आम्ही कापडव्यापाराचा धंदा केला काल रात्री पाहिला आणि लागून सर्व माल भस्म होऊन गेला या पूर्वीच आम्हांला वाटलं हात की हे घर आम्हांला लाभलं नाही म्हणून आम्ही हे विकण्याचे ठरविले आहे"

"तुमच्या विष्काळजीपणामुळे तुमचे ज भुक्ताने माल आहे त्याचा दोष तुम्ही या घरावर का लावता? कापडाचा व्यापार सोडा दुसरा कसला तरी व्यापार सुरू करा" असे सांगून त्या भुताने आणखी

या खेपेसाठी त्यांनी दहाच दिवसात सर्व पैसे उडविले. हे घर खरोखरच आम्हांला कामखेले नाही. कदाचित हे माझा नावावर व्यापार केला म्हणून तुमकडाला असले. आतां यापुढे चाकट्या भावाच्या नावावर व्यापार करून पाहणार आहो!" थोडा प्राड पुतळा म्हणाला. भुतान पुन्हा पैसे दिले.

ते पैसेदेखील अठरा दिवसात खर्च झाले तेव्हां थोरला भाऊ चाकट्याला म्हणाला- "जापण दर वेळी लहान रक्कम मागून घेऊ आलां आहो. या खेपेस मोठी रक्कम मागून घेऊ या."

असे मतान्तर ठरवून दोघ भाऊ भुताकडे आले आणि भुतावर हायून म्हणाले. अहो, आम्हांला व्यापारात लाभ जसा आजपर्यंत झालाच नाही म्हणून व्यापाराचा गद आम्ही मोडला आहे. आम्ही जमीन विकत घेऊन त्यात गीक काढण्याचे ठरविले आहे. तेव्हां एवढेसे घन आम्हांला पुरणार नाही."

भुत वाहो! वेढे विचार करून झाला. माझी बावी झाली आहे खरोखरच, हे पर तुम्हांला लोभत नाहीस. दिवस आठ तीन वेळ तुम्हांला व्यापाराने तूकसान सांगले. लागल तुझ्या वडिलांमधुदा हे घर लाभले नाही. मला आजपर्यंत वाटत होतं की या घराने तपस्व्या करून लाभ हाईल. परंतु मला आतां वाट लागल आहे की या घराने राहून मुक्ती मिळणार शक्य नाही. हे घर मलासुद्धा लाभल नाही. तेव्हां हे घर तुम्ही विकून टाका. मी दुसरे एखादे घर साधून तें घर हायला जे तें. असे मागून भुत अदृश्य झाले.

अनपेक्षित असे काही घडल्यामुळे दोघ भाऊ निराश झाले.

त्याच दिवशी रात्री सुमनक्षार पाऊन पडला. त्या घरावर वीज पडली. दाघा भावांनी कसाबसा स्वतःचा जीव वाचविला आणि झरावाहूर झाले. आता विकण्यालायक ते घर उरलेच नव्हते.

जादूची घंटा

मोतीपूरच्या राजघराण्यात काही विचित्र चाली व लढी होत्या. सामान्यपणे राजाच्या सोडद्या मूलालाच यादीचा वारस हक्क होता. परंतु काही कारणात जर मानसिक किंवा शारीरिक रोगामुळे त्याच्या अगत काही व्यंज आले तर त्याला राज्याधिकार मिळत नसे. त्याच्याहून लहान राजपुत्राला तो अधिकार प्राप्त होई. परंतु जर मोठा मुलगा सरण पावला तर राज्याच्या प्राप्तीतील अर्धा वांटा एक पिढी पर्यंत देवालयाला मिळे.

मोतीपूरच्या राजाला दोन बायका होत्या. त्यांना अनुक्रमे कमल व कुमाल नावाचे दोघ मुलगे होते. मोठा मुलगा कमल चवदा वर्षांचा झाला तेव्हां राजाने त्याला एक समारंभ करून त्याला युवराज केले. ते कळल्यावर त्यांनी लाडकी राणी सुमती मत्तराणीने पेटली. तिने विचार

केला की कमल राज्याभिषेकाला लायक नसल्याचे सिद्ध केले तर तिचा मुलगा कुमाल याला गंदी मिळेल. परंतु कमलला शारीरिक व्यंज असल्याचे कसे दाखवायचे? हाच प्रश्न होता.

सुमती एकदा आपल्या माहेरी गंडी तेव्हां तिने तिच्या समोरचा तों प्रश्न तिची आत जटिला हिच्या कानावर घातला. तेव्हां तिच्या आतून विचारले- कमलचा हातपाय तोडून त्याच्या अंगात व्यंज निर्माण करणे शक्य नाही का?

ते काम संशे नाही. शिवाय त्याच्या मुळे मीच बरेचदा घेतले की काय ही भीती वाटते. त्या प्रयत्नात तो जर प्राणास मुकला तर राज्याचा अर्धा खजिना देवळाला जाण्याची शक्यता आहे. मला मदत करणारे माझ्या पिढी उलटतील तर, हाही प्रश्न आहेच." सुमती म्हणाली.

रघुनाथने कमलला तपासून पाहिले व म्हणाला—“प्रघात, धुवराजावर विषाचा प्रयोग झाला आहे!”

प्रघाताने हेरगिरी करायला नेमलेल्या वासीला बोलावून विचारले. तिने सुमती कमलच्या हुतात एका वाटलीतल्या प्रवाचे एक दोन घेव वररोज टाकीत घसत्याचे सांगितले. प्रघाताने दासी करवी ती वाटली मागवून तशी दुसरी वाटली दुसराच एक प्रव घालून त्याच जागी नेमून ठेवायला सांगितली.

त्यानंतर रघुनाथाकरवी झेलाज सुरू करण्यात आला. बुवराजाज्या धुव्या वाचा आली. सुमती वररोज एक दोन घेव घालोत वाली भसूनही त्याचा काही परिणाम झाला नाही.

शेवटी कमलची वैद्यकी चिकित्सा संपली. प्रघाताने राजाज्या सुमतीच्या कारस्थानाविषयी वाटली राजाज्या विली राजा मरत सुमतीच्या दालनात गेला आणि विषाची वाटली राणी ठवी त्या जागची

दुसरी वाटली काढून म्हणाला “राणी! हे विष नाही आहे! विषाची वाटली ही मरणा हुतात आहे! तू जे काही विषय विष समजून वातलेस ते विष नव्हतेच औषध होते.”

सुमती जणूकाही तिला काहीच न कळत्यासारखे बोलून म्हणाली “महा राज! आपण हे काय म्हणालांत ते मला कळले नाही.”

राजाने आपल्या जवळची वाटली दाखवून बून काढले व विचारले—“या वाटलीनलं थव घालून तू आपल्या मुनाला काही दिवस दूष पाज!”

सुमतीला तिचे सवे कारस्थान उघडकीला आल्याचे कळले, कारण तिच्या समोरच दासीन सर्व सांगितले. राजाने सुमतीला जन्मठप शिक्षा सांगून तुरुंगात ठावून ठेवले. परंतु गोलक नसूनही घरा बाजली कवी? तसोच एक दुसरी बट रघुनाथाने आपल्या बाहेर बांधून लपवून ठवली होती. सामान्याने तीच मुक्ती सांगितली होती.

देवाबरोबर बुद्धिबळांचा खेळ

फार प्राचीन काळची एक गाष्ट आहे. एक साधू होता. तो एक उत्तम गुरु म्हणूनही प्रसिद्ध होता. देवाबरोबर त्याचे विषय गसरलंलं होते. ते आपल्या गुरुच्या दर्शनासाठी तुरुमी उत्सुक असत.

साधू आपल्या आध्यात्मिक कर्तव्य महा यद्दिनेच रहात असं त्या अवधीन त्याचे विषय यद्दिनेच त्याच्याकड वंद व पुत्रास सांवा सोल अम्यन करीत बाकी सहा मर्दिन गुरु वजाभर हिडून आपल्या गिष्वाता भट विषय प्रभात त्याने गुरुदोक्षणा व इतर भेटवस्तू देऊन गुरुला भुगत करीत.

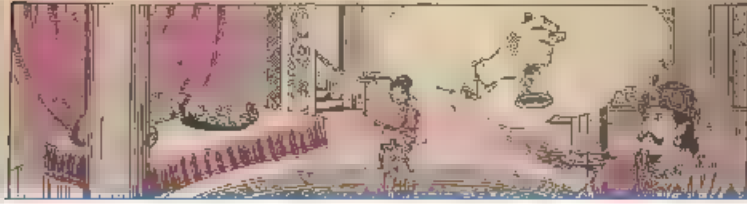
अद्यातर्चेन देवाटन करीत साधू त्या गावात राहणाऱ्या आपल्या काही विषयांचे वार्तिथ्य स्वीकारून त्यांच्या गावी गेले. शिरधारा फार आनंद झाला ते आपल्या गुरुच्या गावाच्या वेडीवर बाबारे जाऊन राजतमाजत आपल्या गाव प्रकृत आले.

विष्णूच्या देवळात गुरुवर्षाच्या राहण्याची व्यवस्था करण्यात आली.

साधू आला त्या विवसापासून गावात आनंदी आनंदच होता. भजन, कीर्तन, पुराण प्रवचन इत्यादी कार्यकमस्त गावकरी व शिष्य मस्त होऊन बेलें. गावकऱ्यांना त्यांचा जन्म छव्य झाल्यासारखे वाटले.

त्या गावच्या लोकांचा उद्धार करून साधू दुसऱ्या गावी प्रस्थान करण्यासाठी तयारीला लागला. त्यापूर्वी आपल्या सर्व शिष्यांना खूब करावे असे साधूला वाटले. आता गाव सोडून जायला फक्त एक तासच उरला होता. परंतु साधू उतरल्या जागी चिंतामन स्थितीत येरझार्या साधू आगला.

त्यावेळी साधूच्या डोक्यात शेजारच्या जंगलात राहणाऱ्या एका व्यक्तीकडारे होणाऱ्या अतदभन गोष्टीविषयी विचार

साधून निघाला. परतीच्या वाटेवर त्याला त्याच गावी उतरावे लागले.

त्या गावी घेताच साधूच्या त्या विचित्र माणसाची वाढवण जाली. त्याने वारंवार आपल्याचे ठरविले आणि त्याला तो माणूस त्याच गावी दिसला. साधू अवळ जाऊन त्याचा म्हणाला "बाबा रे! आजच्या छाटात कोण जिकला रे?"

त्याने पहिल्याप्रमाणेच एकदा झाडाकडे पाहिले व खडखडा हेसुन म्हणाला— "राजा! प्याद्याची मात!"

"कायरे तुला आज एवढा आनंद कसा काय? तू जिकलास, होय ना?" साधूने विचारले.

"होय, साधू बुवा! मी जिकलो आज मी तुमच्या रूपेने कायक डाव जिकला. आज माझे साथ दयास आले. हा शेवटचा डाव खुद्दा मीच जिकला. या खेपेस मी झमर मोहरा पणाला लावल्या होत्या अन् त्या सर्व जिकल्या" आणि पुन्हा मोठ्याने खरखडा हसला.

साधूला ते सर्व कळल नाही स्वतःला येत असलेले हेसुन साधूने विचारले— "देव तुला हे घन कसे देणार रे?"

"देव स्वतः कधीच आपल्या हानान घेत नाही की देत नाही तो कोणत्या तरी चोर साधूच्या रूपात येतो आणि माझ्या कडून घेतो न मर्या देतो! आज माझ्या आयुष्याने आपणच मला दर्शन दिलेत!" तो माणूस म्हणाला.

ते सर्व ऐकून साधूची बोवरीच वळली. साधूचे तोंड पांढरे फट पडले. लगेच तो विचित्र माणूस म्हणाला— "आपण सांग्यात त्या मोहरा, देवावरचे कलं फेडावे" असे म्हणत दो पुष्प माणूस पाजारच्या साडीत त्याने लपवून ठेवले दाडके घेऊन आला.

साधू धावतून गेला. देशादत्ताच्या वेंडी निघांकडून त्याला गुप्तदक्षिणा व संदवस्तू ज्या काही मिळाल्या होत्या ते सर्व घन साधूने त्या लबाडासमोर ठेवले व रिकाम्या हाताने आपल्या गावी परत आला.

राजा शंतनू त्याची बायको मुलाला घेऊन

निघून गेल्यामुळे अत्यंत दुःखी झाला. त्यानंतर काही वर्षे राज्य केल्यावर तो एकदा विकारीला निघाला. गंगेकडे पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. गंगेची धारा बारीक झालेली होती. थोड्या अंतरानेच एक तरुण मुलगा घनुविद्येचा अभ्यास करीत असलेला दिसला. त्याने गंगेचे पाणी आपल्या घनुविद्येच्या कोशल्याने जवळिले होते. मुलगा पाहून शंतनूने घन त्याच्याकडे फार आकर्षित गेल.

जलमुला वाटले. हा मुलगा आपलाच तर नसेल? असेल तर किती बरे होईल? असा विचार करून शंतनू त्या मुलाजवळ गेला आणि त्याला विचारले— "बाबा! तू जल काय रे? तसे बघील कोण?"

परंतु मुलाने त्याचे काही एक उत्तर दिले नाही. तो आपल्या घनुविद्येच्या अभ्यासातच गुंग होता. थोड्या वेळाने तो तेंपून निघून गेला. तेव्हा शंतनूने गंगेचे स्मरण केले. तत्क्षण गंगा नदी आपल्या मानकी स्थानात अगट झाली. शंतनूने तिला विचारले— "मत्ता येथे एक सुंदर स्वरूपवान मुलगा घनुविद्येचा अभ्यास करीत असलेला थोड्या वेळा पूर्वी दिसला. तो कोण, त्याचा पुन्हा पहावेसे वाटते आहे?"

मत्ता स्मित करून म्हणाली— "ताच काढवा वसू, आपलाच मुलगा! मी त्याला घेऊन येत आपण त्याला घेऊन जा" असे सांगून गंगेने आपला मुलगा देवदत्त याला बांधावरून उगवले व म्हणाली— "या मुलाने

राजाला मासचर्म वाटले तो उठला व बास येत होता त्या दिशेने चालू लागला आणि मासचर्म म्हणजे त्याला मत्स्यदेसावरवी सुपर 'एक तरुण स्त्री दिसली तिच्या देहाचाच तो मुवास होता' राजाला बाटल को ही कोणते देवते, किंमरी किंवा नाय-कन्या असावी

असा विचार करून राजा शंतनूने तिच्या जवळ जाऊन तिचा विचारलं- 'कोण या तू? तुझ्या वडिलांचे नाव काय? तू एकटी या अरण्यात कोणासाठी फिरत आहेस? तुझ्या पतीचे नाव काय? तिच्या पाहून त्याचे मन तिच्यावर माहित झाले असल्याचे-ही त्याने सांगितलं.

ती तरुण स्त्री स्मित करून म्हणाली- "मी दाशराज घांसराची मुलगी आहे कांस लय झाले नाही माझे बाबा मला 'नाव चालवीत रहा, मी येतोच' म्हणून सांगून गेलं आहेत पलीकड दिसते आहे तूच आमचे घर '

"मी कुठची राजा शंतनू तू आपलं हे जीवन असे व्यर्थ का घालविजे माझे? माझी राणी हो व सर्व सुखाचा उपभोग तुला प्राप्त होईल मला आता पत्नी नाही पूर्वी एकीने माझ वरण केले होते, परंतु ती मला सोडून गेली त्यानंतर कोणत्याही स्त्र

परंतु तुला पाहिल्यानंतर मला पुन्हा संसार मुलाची इच्छा उत्पन्न झाली आहे मी तुला दास होऊन पुढल आयुष्य चालवीन "

शंतनू म्हणाला ते ऐकून त्या तरुणीच्या मनातही चलविचल होऊ लागली, ती राजतलाजत म्हणाली- 'आपल्याला पाहिल्यापासून माझे मनही माझ्या ताब्यात पाहिलं नाही परंतु आम्हां स्त्रियांना आपल्या कर्तव्य वे पालन करावे लागते त्याचे लग्नमचम चढील शायानीच ठरवायचे असतात स्वतःच आपल लग्न ठरवून आईवडिलांचा अपमान करणे बाहो स्त्रियांना शोभत नाही म्हणून आपण माझ्या वडिलांना भेटून त्यांच्या परवानगीने माझ्याशी विवाह करावा

ती म्हणाली ते राधा शंतनूलाही रास्त वाटले त्याने तिच्या वडिलांना भेटण्याचे ठरविले

दाशराजाने शंतनूला येत असलेला पाहून दुरूनच प्रणाम केला व म्हणाला 'मी आपला दासानुदास आहे आपण माझ्या या कुटीन आपल्या पत्नीची धूळ झाडून मला उपकृत केल आहे मी आपली कोणती सेवा करू? आज्ञा म्हावी! "

"तुला हरकत नसेल तर तुझ्या अन्-

माझी एवढीच इच्छा आहे! " राजा शंतनू म्हणाला.

ते ऐकून दाशराज खूब झाला. म्हणाला- "महाराज, आपण माझ्या मुलीशी लग्न करून माझ्या कुळाची प्रतिष्ठा वाढवीत आहां हे माझ केवढ मोठ भाग्य? तरी एक विनंती करावी म्हणतो आपल्या कृपेने माझ्या मुलीला होणाऱ्या मुलानाच आपला वारस म्हणून आपल्या मागे राज्याचा अधिकार मिळाला पाहिजे "

ते ऐकताच राजा शंतनूला त्याचा एकुलता एक मुलगा मांगेश देववत आठवला म्हणून त्याला काय उत्तर द्यावे झुकेना.

वसिष्ठ मुनीजवळ वेदाभ्यसन केले आहे आणि परशुरामाजवळ धनुर्विद्याचा अभ्यास केला आहे हाच आपल्या कुळाचा उद्धार करील असे सांगून गंगा अदृश्य झाली शंतनूने आपल्या मुलाला प्रेमाने पोटाशी धरून व त्याला रथात बसवून हस्तिनापूरला झाला मंत्री व पुरोहितांच्या सल्लधान त्याला युवराजाभिषेक केला

चार वर्षे पितापुत्रांच्या परस्पर स्नेह वात्सल्यात केव्हा गेली कळलेमुद्धा नाही त्यानंतर एकदा शंतनू शिकारीला गेला असता कालिंदी नदीच्या एका झाडाखाली बसलेली द्रम्यासाठी असला त्याला पाड

लेखून निघून गेला. परंतु त्याचे मन दाश-
राजाच्या मुलीवरच अडकून राहिले होते
तो भूकडहान विसरला व त्याला जापही
मोईना त्या स्थितीत उदास मनाने तो
आपल्या शयनगृहावाहरी आला नाही

त्या स्थितीत आपल्या बडिलांना पाहून
गांगेयाने विचारले—“बाबा! आपण दुःखी
च उदास दिसता आहात! अला त्याचे कारण
सांगाल का? कोणी मोठ्या शत्रूने आपल्या
वर हल्ला किंवा स्वारी तर केली नाही?
की काही अनपेक्षित घडले आहे? मी
सगला भागल्याला काळजी कणव्याने
कारणच काय” आपल्या मनात काही

इच्छा पुरी करण्यासाठी मा सवे नाही
करीन”

मुलगा म्हणाला ते ऐकून शांततु थोडा
लाजल्यासारखा झाला आणि म्हणाला—
मुला तू माझा एकुलता एक मुलगा आहेस
मग काळजी का असू नये असे वागता
की एकच एक मुलगा व एकच एक डोळा
मांचा भरवणा नसतो एकुलत्या एका
मुलाला अनपेक्षित असे काही घडल तर
बापाची स्थिती कशी होईल?

गांगेयाने मधी व प्रधानाला विचारून
खरी गोष्ट समजून घेतली व मध्यांना बरो-
बर घंऊन दाशराजाकडे आला म्हणाला—
“दाशराजा! आपल्या मुलाचा विवाह
माझ्या बडिलांशी करून दे! मी तुझ्या
मुलीला आपली बात मातून तिची योग्य
सेवा करीन. मी तुला हे वचन देता”

दाशराज सवे ऐकून घंऊन म्हणाला
माझ्या मुलीशी दुवराजामी स्वतःच लग्न
करून घण्टास काय हरकत आहे? आपण
असता माझ्या मुलीच्या पुन्हा गज्य देणे
योग्य होणार नाही

तु आपल्या मुलीला माझ्या मातेच्या
रुपे दे तिच्याच मुलाला राज्य प्राप्त
होईल” गांगेय म्हणाला

“दुवराज आपण राज्यातून काढू शकाल.

गंगेयाचा अधिकार मुलांना देणाले याचे
काय प्रमाण?” दाशराजाने शंका केली

तरंग दाशराजा एक मो प्रतिज्ञा
करतो की मी लग्न करणार नाही व
आजन्म सद्गुणांनी राहून म्हणजे माझ्या
कडून तुझ्या माताना कोणो प्रतिस्पर्धीच
जन्माला येणे शक्य नाही. माझ्या स्वतःच्या
विषयी तू शंका करण्याचे कारणच नाही
तेव्हा तू आपल्या मुलीला माझ्या मातेच्या
रुपे पाठवून दे’ गांगेयाने अशी प्रतिज्ञा
करून दाशराजामा निश्चित केले

ती प्रतिज्ञा ऐकून दाशराजाने मान्य
केले. त्यानंतर सत्यवतीचा जन्मूषी विवाह
झाला गांगेय देवव्रताने अशी ‘भीष्म’
म्हणजे भयंकर प्रतिज्ञा केल्यामुळे त्याला

पुढे सर्व जग ‘भीष्म’ या नावानेच
ओळखू लागले

असेच काही दिवस गेले शांततु
सत्यवतीच्या पोटी बरो मुलगा झाले त्याची
नाव अनुक्रमे चित्रागद व विचित्रवीर्य
अशी होती परंतु दुर्दैवाने त दोघही पुत्र-
प्राप्ती होण्यापूर्वीच मरण पावले

त्यानंतर सासू सत्यवतीच्या वातप्रमाणे
विचित्रवीर्याची मोठी बायको अंबिकेला
व्यास मुनीकडून नियोगाद्वारे एक मुलगा
झाला परंतु तो मुलगा आंधला निघाला
त्याचे नाव वृत्राश्ट सत्यवतीने विचार
केला कि आंधळ्या धनराष्टाला राजपद
देणे योग्य होणार नाही म्हणून तिच्या
आज्ञेप्रमाणे तिची धाकटी सून अंबालिका

हिला न्यासमुनीकडून नियोगाद्वारे एक मुलगा झाला. परंतु तो पांडुरोगाने जन्माचा आजार निघाला. त्याला पांडुराज हे नांव प्राप्त झाले. जसातन्हेने धोवरी जपान अथवास्वी झालेले पाहून मय्यवतीने अंबिकेला हल्ला दिला की व्यासाकडून नियोगाद्वारे आणखी एका मुलाची प्राप्ती करून दे. परंतु ती गीष्ट अंबिकेला मान्य नव्हती. म्हणून तिने आपल्या दासीला न्यासांकडे पाठविले. त्या दासीच्या पोटी जी मुलगा झाला त्याला बिंदुर हे नांव मिळाले.

महाभारत शीप्ताने पांडूचा राज्याभिषेक केला. पांडूने बिंदुराला आपला भ्रात्री संमले कालकमाने वृतराष्ट्राचा

गोधारोशी व एका वैश्य स्त्रीशी विवाह झाला. गोधारोशीच्या पोटी त्याला शंभर मुले व वैश्य स्त्रीच्या पोटी एक पुत्र झाला. पांडुराजाचा विवाह कुंती व माद्रीशी झाला. कुंतीला तीन मुल्ये आणि माद्रीला दोन मुल्ये झाले. तेच पंचपांडव, - अनुक्रमे युधिष्ठिर, भीम, अर्जुन, नकुल व सहदेव.

कुंतीला लग्नापूर्वी सूर्याच्या कुपेने एक भुलगा झाला होता. त्याला तिने लोकलाजेस्तव गुप्तपणे नदीत सोडले होते. तोच कर्ण होय. तो शैववाकस्येत एका सूताला मिळाला व त्याच्याच घरी वाढला.

पांडव जन्मल्यावर पांडू आपले राज्य वृतराष्ट्राचा बेऊन आपल्या दोघा पत्नींबरोबर वनविहाराला गेला असता तेथेच कारला. माद्रीने सहगमन केले. कुंती पांडूपांडवांना बेऊन वृतराष्ट्राकडे आली.

शंभू पांडवांनी वृषभ राजाची मुलगी द्रौपदीशी लग्न केले आणि तिला त्यांच्यापाहून पाच मुल्ये झाले. अर्जुनाने श्रीकृष्णाची मदत घुमनेबरोबर स्नान केले. तिच्या पोटी अभिमन्यू जन्मला. अभिमन्यू महाभारत युद्धात मारला गेला तेव्हा त्याची बायको उत्तरा गरोदर होती. तिच्या पोटी परीक्षिताचा जन्म झाला.

महाभारत युद्धात सर्व मुल्ये घरातीर्षी पडल्यावर वृतराष्ट्र व गोधारी युधिष्ठिराच्या

आश्वयाला काही काळ राहिले युधिष्ठिराने त्यांना प्रेमाने व आदराने वागविले. परंतु श्रीमाने पदोपदी त्यांचा अपमान करून त्यांना जिणे वकोसे केले.

शेवटी धृतराष्ट्राने गांधारी, विदुर आणि संजयला बरोबर घेऊन वानप्रस्थाश्रमात प्रवेश केला. कुंतीमुखा तेव्हा त्यांच्याबरोबर गेली. सहा वर्षे लोटली. एके दिवशी युधिष्ठिराला स्वप्न पडले. त्याला कुंती कृष्ण झालेली दिसली. त्याने आपल्या भावांना ती गोष्ट सांगितली व म्हणाला—“धृतराष्ट्र गांधारी, कुंती इत्यादींना भेटून येऊ या.”

सर्वांनी हांकार दिला. पांडव, द्रौपदी, सुभद्रा, उत्तरा व इतर नागरिकांसह क्षतयुवाधमात गेले तेथे विदुराशिवाय सर्व भेटले. विदुर एकांतात तपश्चर्या करीत असल्याचे धृतराष्ट्राने सांगितले.

तेव्हा युधिष्ठिर विदुराचा बोध काढीत गंधाकाठी गेला. एका आरी विदुराला चोर तपश्चर्या करीत असलेला पाहून युधिष्ठिराने आपले नांव सांगितले व

नमस्कार केला. परंतु विदुराने उत्तरच दिले नाही. त्याच वेळी विदुराच्या भुसातून एक ज्योती निघाली व तिने युधिष्ठिराच्या मुखात प्रवेश केला. विदुर निस्वेन होऊन जमिनीवर पडला.

त्यानंतर युधिष्ठिर धृतराष्ट्राकडे परतला आणि त्याने विदुर निवृत्त्याची गोष्ट सांगितली. काही काळ त्यांच्या बरोबर आश्रमात राहून सर्वांबरोबर युधिष्ठिर हस्तिनापूरला परतला.

त्यानंतर काही दिवसांनी एका मोठ्या दावानलात सांपडून धृतराष्ट्र, गांधारी व कुंती भस्मीभूत झाले. त्यापूर्वीच संजय कोणत्यातरी शीर्षस्थानी निवृत्तला होता.

आतां कौरव व पांडवांच्या वंशात एकदा परीक्षितच काय तो उरला होता तो मुढा एका मुनोच्या सापामुळे तक्षक नावाच्याने घरण पावला. परीक्षिताचा मुलगा जनमेजय याने पित्याच्या मृत्यूचा प्रतिकार करून त्याच्या हेतूने तपश्चर्या केली. त्यात अनेक नागांची आहुती पडल्यावर यज्ञ संपला.

साधूपासून सावध

राधाबाई सैपाकधरात सैपाक करीत होत्या. एका बाईचा आवाज त्यांना ऐकू आला. आई! अहो आईसाहेब!” राधाबाईंनी बाहेर येऊन पाहिले. एक बाई मुलाला कडेवर घेऊन उभी होती. राधाबाई म्हणाल्या—“सैपाकमुढा झाला नाही बाई!”

“आईसाहेब! मी भीक मागतल्या नव्हते आले. मी लक्ष्मीपूरची राहणारी आहे. माझे नाव गौरी. चार दिवसांपूर्वी माझे यज्ञमान शेतायकून घरी परत येत होते आणि एक मुजर त्यांच्या मानेवर बसला. माझ्या घजमानांच्या पोटात दुखू लागले. औषधपाणी केले. परंतु त्यांना रक्ताच्या उलट्या होऊ लागल्या. सकाळी देवासारखे एक साधूबुवा आमच्याकडे आले. त्यांनी मंत्र टाकून तत्क्षण पोटादुखी थांबविली आणि उलट्या बंद झाल्या. त्या साधूबुवांना आम्ही पैसे देऊ लागलो. परंतु

त्यांनी एका पैलामुढा हात लावला नाही आणि निघून गेले. काळ पुन्हा त्यांच्या पोटात दुखू लागले. गावकऱ्यांनी ते साधूबुवा या गावात आले असल्याचे मला सांगितले. मी त्यांचा शोध काढते आहे, परंतु कोठे दिसले नाहीत. आईसाहेब, ते पुन्हा कोठे दिसले तर त्यांना माझ्या घरी पाठवून द्या.” गौरी म्हणाली.

“नर, पाठवते हं!” असे सांगून राधाबाई सैपाकधरात निघून गेल्या. सैपाक साल्यावर राधाबाई थोडा वेळ आडव्या झाल्या. इतक्यात दाराबाहेर कोणी म्हणाले—“अन्नपूर्णेश्वरी! माते!”

राधाबाईने पुढे येऊन दार उघडले. समोर एक साधू उभा होता. राधाबाईला गौरी म्हणाली होती ते आठवले. साधूला म्हणाली—“साधूबुवा! तुम्हांला गौरी नावाची साधूबुवांना आम्ही पैसे देऊ लागलो. परंतु

Full Screen

127

X

52 / 60

व म्हणाला—“बेटी, तू जन्मानंतर सासरी वालीस तेव्हा तू घोंतावर नवऱ्यासाठी जेवण घेऊन निघालीस. त्यावेळी तू कोणाचा तरी मंत्रबलेला ताईत खाळी पडलेला होता, तो ओलांडून गेलीस. त्या दिवशी रात्री तुला फणफणून त्राप आला होता. तद्वा दिवस तू बेशुद्धावस्थेतच होतीस. म्हणून तुला मूल होत नाही. गंडा बांधून धे ताईत घातलास तर फारच छान. तुला मुलगा होईल.”

त्यानंतर साधूने एक लांबलचक बादीच वाचली. राधाबाईंनी त्या सर्व वस्तू आणून साधूसमोर ठेवल्या. साधूने हळद कुंकवात उम्या आडव्या रेषा काढल्या आणि त्या रेषांवर एक पाट ठेवला आणि त्यावर राधाबाईंना बसायला सांगितले. नंतर मंत्र म्हणत त्याने खिबे कपली आणि ती राधाबाईंच्या डोक्या भोंवती फिरवून एक नारळ फोडला आणि नारळाचे पाणी राधाबाईंच्या डोक्यावर छिपडले. पिनवीतून एक ताईत काढून राधाबाईंच्या डोक्यावर ठेवला आणि कापूर लावून त्यांना ओवाळले. कापराच्या वासाने राधाबाईंना एकाएकी घेरी आल्यासारखे झाले. साधूने ताईत त्यांच्या गळ्यात बांधला आणि त्यांच्या गळ्यातली सोन्याची माळा काढून घेतली. राधाबाई बेशुद्धावस्थेतच होत्या. त्यानंतर साधूने त्यांच्या

शुद्धीवर आल्या. “आतां तुम्हांला मुलगा होईल बाई!” असे सांगून साधूने मंत्रबलेल्या सर्व वस्तू आपल्या ओळीत ठेवल्या. राधाबाई घरातून पंचवीस रुपये साधूला देऊ लागल्या. साधूने जिवोत्पन्नाचा आणि आणून ते रुपये छतले आणि निपून गेला. त्यानंतर राधाबाई आनंदाने त्यांना होणाऱ्या मुलाचे स्वप्न पहात झोपल्या. बाढ्या वेळाने यजमानानी हाक मारली ती ऐकून दचकून जडूम दार उघडले. सोमदेवाने घरात पाऊल टाकतांच बायकोला हळद आणि कुंकवाने माखलेली पाहून कारण विचारले. राधाबाईने सर्व वृत्त सांगितले.

त्या सोमवेळ मद्रुत म्हणाला—“प्रत्येकाचे आपले आपले एक वेळ असते. हे कोण बदलणार?”

त्या दिवशी रात्री जेवण झाल्यावर सोमदेव साटेवर बाडवे आले. राधाबाईंनी बिटा लावून दिला. त्यावेळी बायकोच्या गळ्यातला ताईत पाहून सोमदेवने विचारले—“हाच का ताईत, तुला मुलगा देणारा?”

“तुम्हांला प्रत्येक गोष्टीत यद्वाच सुचते!” असे म्हणत राधानाईंनी गळ्यातला ताईत हातात धरला. त्यावेळी त्यांना सोन्याची माळा हाताला लागली नाही. त्यांचा चेहरा एकदम पांढराफट्ट झाला. त्यांनी लगेच उठून सर्व घर पालथे घातले. परंतु माळा सापडली नाही. शेवटी नवरा

“कोण हो गौरी? माते!” साधूने विचारले.

“ती छत्तीसपूरची राहणारी आहे. तिच्या नवऱ्याच्या घालनेवर मुंजा बसला होता आणि त्याला आपण सोडविलेत. त्या बाईच्या नवऱ्याला पुन्हा पोटघाळ सुरू झाले आहे. म्हणून ती आपल्या शोधार्थे आली होती.” राधाबाई म्हणाल्या.

“होय, होय! आठवले. मला बाज याच गावात मला काम आहे. मी उद्यां जातो तिच्या गावी.” साधू म्हणाला.

त्या साधूवर राधाबाईंचा विश्वास बसला. त्यांनी त्याला बोलावून आपल्या समोरचा प्रान साधूसमोर निवेदन केला.

झोपला होता ते व्यंयरुण नवऱ्याला उठवून झाडून पाहिले.

बायकोला बाबरलेली पाहून सोमदेवने विचारले-“काय होवते आहेस?”

राधाबाईंनी रडक्या आवाजात उत्तर दिले-“साक्षी माळ दिसत नाही.”

“कोठे ठेवली होतीस ती तु?” सोमदेवने विचारले.

“आज सकाळी नहाले, तेव्हा काढून ठेवली होती, ती मी पुन्हा घातली, जोंगले आठवते आहे मला.” राधाबाई म्हणाल्या.

तेव्हा सोमदेवाला साधूची शंका झाली. त्याने गावभर साधूला हुडकून पाहिले. परंतु तो कोठे दिसला नाही. गांनाच्या उत्तरेला एका मैलावर एक षडके देऊळ होते. तेथे त्या साधूला हुडकण्यासाठी आपल्या नोकराका बरीबर घेऊन सोमदेव निघाला.

देवळापर्यंत पोचे तोंवर काळोख पडलाचाला होता. देवळाच्या पायऱ्यावर एक लहान मुलगा बसला होता. सोमदेवला देवळाच्या

कापऱ्यात एक वाई संपाक करीत असल्यासारखी दिसली.

इतक्यात एक जण दारू पिऊन बरळत गाणे म्हणत येत बसलेला दिसला. सोमदेव व नोकर मिठीआड लपून उभे राहिले. दारूड्या हातातली वाटली खाडी ठेवून म्हणाला-“जग ए, पहा तर मी तुझ्यासाठी काय आणले आहे ते!” असे म्हणत त्याने माळ काढून दाखविला.

दुसऱ्या क्षणाला सोमदेव न त्याच्या नोकराने त्या दारूड्याची मानगुटी करली आणि माळ काढून घेऊन त्याला खूप वडविले. त्याची दारू उतरली. त्याने सोमदेवाचे राम करून माफी मागितली.

नंतर सोमदेव धरी परत आला. राधाबाईला तिची माळ परत घेत त्याने तिला विचारले-“साधूने तुझ्या गळ्यातली माळ काढली तेव्हा तुझी अक्कळ कोठे गेली होती?”

परंतु राधाबाईच्या तोंडातून एक शब्दही उमटला नाही.

सदुपयोग

सोनूनेट ओमंत होते, परंतु पहिल्या मंवरचे विकट होते. ते बायकोच्या खर्चीकपणामुळे कंटाळून जाऊन तीर्थयात्रेला निघाले. निघते वेळी घराची सर्व जबाबदारी त्यांनी मुलावर टाकली. त्यांच्या परगाव विहीर नव्हती. शिवरामने वडिलांना कित्येकदा विचारले-“विहीर खणू या का?” परंतु सोनूनेटला खर्च करायला नव्हता. ते टाळाटाळ करीत होते. बाप तीर्थयात्रेला निघून गेल्यावर शिवरामने विचार केला, बाबांनी नको म्हणून नव्हते सांगितले. तेव्हा ते परत पायऱ्या बावी विहीर खणून घ्यावी. विहीर खणण्याचे काम सुरू झाले. जेमतेम दोन फूट जमीन खणली असेल, त्यातून एक त्रिजोरी निघाली.

मजूर म्हणाले-“मालक! हा आपल्या वाडवडितांनी पुरून ठेवलेला धनाचा सांडा आहे. इ पुण्यवान होते. दुस्रो हे धन शेत करून पुण्य संपादन करा.”

शिवराम उबार झुड्यावाचा होला. म्हणून त्याने सर्व धन व सोने शोरगरिवांना वांटून द्याले. सोनूनेटने धरी आल्यावर विहीर खणलेली पाहिली. त्यांनी मुलाला विचारले-“काय रे, मी याच जागी एक त्रिजोरी पुरून ठेवली होती?” शिवरामने थारा वृत्तांत बोडक्यात सांगितला. त्या तीर्थी माथ्याचे मन दूषी झाले. त्याने त्रिजोरी त्या जागी पुरून ठेवली मसल्याची गोष्ट बायकोलामुद्धा सांगितली नव्हती.

